

**UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE**

Janja Smrečnik

**Digitalni razkorak: razlike v dostopu do interneta glede na formalno
doseženo izobrazbo**

Diplomsko delo

Ljubljana, 2009

**UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE**

Janja Smrečnik

Mentorica: izr.prof. dr. Tanja Oblak Črnič

Somentorica: asist. dr. Vesna Dolničar

**Digitalni razkorak: razlike v dostopu do interneta glede na formalno
doseženo izobrazbo**

Diplomsko delo

Ljubljana, 2009

Digitalni razkorak: razlike v dostopu do interneta glede na formalno doseženo izobrazbo

V diplomski nalogi sem se ukvarjala z vprašanjem, ki se nanaša na probleme omejitve dostopa in uporabe interneta glede na stopnjo formalno dosežene izobrazbe. Osrednja nit naloge je hipoteza razkoraka v znanju, ki pravi, da populacija iz višjih družbenoekonomskih segmentov dostopa in uporablja informacije, ki jih posredujejo mediji, hitreje kot populacija iz nižjih družbenoekonomskih segmentov. Razkorak med temi segmenti se zato povečuje, namesto da bi se zmanjševal. Posledica neenake distribucije virov, ki jih posredujejo mediji, pripelje do pojava digitalnega razkoraka. Medij, ki pripelje do razlik med bolj in manj izobraženimi, je v mojem primeru internet. Bolj izobraženi dostopajo do interneta bolj pogosto kot manj izobraženi. Tudi ko je premagana ovira dostopa do interneta, se pojavijo nove, ki so povezane z uporabo informacijsko-komunikacijske tehnologije (IKT). Bolj izobraženi internet uporabljajo predvsem za iskanje informacij in pošiljanje elektronske pošte, medtem ko manj izobraženi internet uporabljajo predvsem za zabavo.

KLJUČNE BESEDE: digitalni razkorak/ izobrazba/ razkorak v znanju/dostop in uporaba interneta

Digital divide: differences in access to the Internet regarding formal achieved education

The purpose of central thesis is knowledge gap hypothesis, which says that the population of the higher socioeconomic segments, access and use information transmitted by the media, faster than the population in the lower socioeconomic segments. The gap between these segments is therefor increased, rather than decreased. Media which leads to differences between more and less educated is in my case the Internet. The more educated access the Internet more often than the less educated. Even when the obstacle in access to the Internet is overcome, appears new, that are related to the use of ICT. More educated use the Internet more for searching informations, sending e-mail, while the less educated use the Internet mostly for entertainment.

KEY WORDS: digital divide/education/knowledge gap hypothesis/ access

KAZALO

1 UVOD.....	5
1.1 Raziskovalno vprašanje	6
1.2 Struktura naloge.....	6
1.3 Metodološki pristop.....	7
2 DRUŽBA ZNANJA, INFORMACIJSKA DRUŽBA, DRUŽBA OMREŽIJ	8
3 RAZKORAK V ZNANJU KOT TEORETSKO POJASNJEVANJE INFORMACIJSKE NEENAKOSTI.....	14
3.1 Razkorak v znanju – teoretično ozadje.....	14
3.2 Razkorak v znanju in množični mediji	17
3.2.1 <i>Posledice razkoraka v znanju glede na stare in nove medije</i>	19
4 DIGITALNI RAZKORAK	22
4.1 Terminologija, struktura, oblika	22
4.2 Digitalni razkorak in družbena stratifikacija	23
4.2.1 <i>Strukturne omejitve</i>	23
4.2.3 <i>Individualne omejitve</i>	25
4.2.3.1 <i>Pomanjkanje IKT-spretnosti in vedenjske omejitve</i>	25
4.2.3.2 <i>Spol, starost, dohodek, izobrazba, rasno in jezikovno ozadje</i>	25
4.2.3.3 <i>Vsebina</i>	26
4.3 Dimenzije digitalnega razkoraka	27
4.4 Digitalni razkorak v časovni perspektivi	27
5 DIGITALNI RAZKORAK IN POGLEDI NEENAKOSTI.....	31
5.1 Relacijski in individualistični pogledi neenakosti	31
5.2 Kategorične neenakosti	33
5.3 Konceptualno pojmovanje dostopa in digitalne neenakosti	34
5.3.1 <i>Uporaba IKT</i>	35
5.3.2 <i>Matthewsov model</i>	37
6 EMPIRIČNI DEL	39
6.1 Metodologija in opis vzorca	39
6.2 Dostop do interneta.....	40
6.2.1 <i>Demografske razlike</i>	42
6.3 Razkorak v uporabi interneta glede na izobrazbo	47
6.3.2 <i>Namen uporabe interneta in dosežena formalna izobrazba</i>	49
6.4 Razkorak in veščine.....	52
7 ZAKLJUČEK	55
8 LITERATURA	58

1 UVOD

Informacija je vir posameznikovega znanja. Že v obdobju viktorijancev je Andrew Carnegie ustanovil 2000 knjižnic v vseh angleško govorečih deželah in omogočil brezplačen dostop do informacij vsem željnim le-teh. Industrijska družba 20. stoletja je dala prostor informacijski družbi 21. stoletja. Slednja prinaša mnoge spremembe na različnih področjih vsakdanjega življenja. Ena od teh je tudi delitev na revne in bogate, vendar v digitalnem smislu, kar bi lahko poimenovali informacijska neenakost. Ta delitev obstaja kljub dejstvu, da bi moral imeti vsak posameznik pravico dostopa do informacij ne glede na ekonomski položaj, nezmožnosti, geografsko lokacijo, izobrazbo, raso ali narodnost, tehnološko in družbeno pismenost, družbeni status ali kulturni razvoj.

Informacijska družba je torej razdeljena na informacijsko elito na eni strani in tiste, ki niso povezani z internetom, na drugi strani. Ta delitev je tudi politično pomembna, kajti osnovna domneva je, da se informacija in znanje spremenita v družbeno moč. Neenakost v znanju zato vodi v izključenost iz družbenih virov in v neenakost v družbeni moči (McLeod in Perse v Bonfadelli 2002, 66). Kljub naraščajočemu dostopu in s tem povezano večjo razpoložljivostjo informacij bodo nastali informacijska elita in novi razkoraki v znanju, povezani z internetom.

Omenimo vizijo, ki so si jo zamislile države G8 in jo predstavile v Okinawa Charter poročilu (2000). Gre za vizijo informacijske družbe, ki ljudem omogoča izpolniti svoje potenciale in realizirati pričakovanja. Informacijska tehnologija kot proizvod nove družbe naj bi služila za ustvarjanje gospodarske rasti, povečevanje javne blaginje in ohranjanje družbenih stikov. Tudi voditelji držav naj bi uresničevali potenciale informacijske tehnologije s širjenjem demokracije, povečevanjem transparentnosti in odgovornosti, uveljavljanjem človekovih pravic, poudarjanjem kulturnih razlik in ohranjanjem mednarodnega miru in stabilnosti. Po besedah Sassija (2005) pa se vizija vedno manj ujema z vsakodnevnimi izkušnjami.

1.1 Raziskovalno vprašanje

V svoji nalogi sem se ukvarjala z vprašanjem, ki se nanaša na probleme omejitve digitalnega razkoraka. Znotraj tega sem si zastavila osrednjo temo naloge, ki pravi, da populacija iz višjih družbenoekonomskih segmentov informacije, ki jih mediji posredujejo v družbo, absorbira hitreje kot populacija ali posamezniki iz nižjih družbenoekonomskih segmentov. Razkorak v znanju med temi segmenti se zato povečuje, namesto da bi se zmanjševal (Tichenor v Bonfadelli 2002, 67). Pojem znanja sem razdelila na dva dela, in sicer na (a) splošno znanje glede določene teme in (b) doseženo izobrazbo kot formalno zaključeno šolanje. Izhajajoč iz proučene literature in že izvedene raziskave, se moja naloga nanaša predvsem na možnost obstoja razlik v dostopu do interneta glede na doseženo izobrazbo. K temu pa je pripomoglo tudi pomanjkanje definicij in premalo točnih opredelitev splošnega znanja. Zanimalo me je, ali manj izobraženi v manjši meri dostopajo in uporabljajo IKT kot bolj izobraženi. Informacijsko-komunikacijska tehnologija, na osnovi katere pojasnjujem razlike, je internet.

1.2 Struktura naloge

Da bi razumeli vzroke za nastanek digitalne neenakosti, je treba najprej razumeti sam pojav informacijske družbe – družbe znanja. Kratek pregled in bistvene značilnosti sem podala v prvem poglavju. V nadaljevanju navajam dejavnike, ki so odgovorni za pojav razkoraka v znanju. Podam tudi nasprotujoče si modele, ki na različne načine pojasnjujejo vpliv izobrazbe na razkorak v znanju. Omenim tudi vpliv motivacije. Opis družbe znanja in razkoraka nas pripelje do digitalnega razkoraka kot posledice družbenega sistema, kjer prihaja do neenake distribucije virov in informacij, ki jih posredujejo določeni mediji. Podam dimenzije digitalnega razkoraka in ga predstavim na osnovi časovne perspektive. V nadaljevanju predstavim relacijske in individualistične poglede na neenakost in opredelim izobrazbo kot obliko pozicijske relacijske kategorije. Kadar govorimo o digitalnem razkoraku, pogosto pojem najprej povežemo z dostopom, zato pojasnim splošen pojem dostopa in opredelim njegovo končno obliko – uporabo IKT v povezavi z izobrazbo. Sledi empirični del naloge, pripravljen na podlagi sekundarnih podatkov, pridobljenih iz projekta RIS in SURS (2005).

1.3 Metodološki pristop

Za empirični del naloge sem uporabila podatke, ki so bili zbrani v okviru projekta RIS in Statističnega urada Republike Slovenije. Aprila 2005 je bila izvedena raziskava, v katero je bilo vključenih 1460 anketirancev. Reprezentativna raziskava z imenom Uporaba IKT v gospodinjstvih in po posameznikih je bila izvedena s pomočjo terenskega anketiranja. Na podlagi izbranih spremenljivk, ki merijo dostop gospodinjstev do interneta, vrsto internetnih povezav, uporabo interneta ter e-veščine sem izvedla opisno statistiko za štiri izobrazbene skupine ter na podlagi rezultatov podala interpretacije in ugotovitve. S pomočjo analize sem želela ugotoviti, ali manj izobraženi manj dostopajo in uporabljajo IKT kot bolj izobraženi.

2 DRUŽBA ZNANJA, INFORMACIJSKA DRUŽBA, DRUŽBA OMREŽIJ

Da bi lahko natančneje razumeli dejavnike digitalnega razkoraka in z njim povezani razkorak v znanju, moramo najprej doumeti sam pojav informacijske družbe – družbe znanja, v kateri lahko iščemo tudi same vzroke, ki so krivi za nastanek neenakosti in raznolikih razkorakov. V družbi znanja je znanje temeljni vir delovanja na vseh področjih, zato izpostavljam vprašanje, ki si ga zastavljajo Pavlin in ostali (2004, 200): *Kako povečati količino in dostopnost do znanja?* Pravica dostopa do informacij igra pri tem pomembno vlogo, kar povežemo s samim dostopom do novih informacijsko-komunikacijskih tehnologij. Tehnologijo lahko razumemo kot determinanto, ki določa in ustvarja informacijsko-digitalno neenakost.

Kdaj pa lahko govorimo o družbi znanja? Ključne sestavine družbe znanja (Pavlin in ostali 2004, 202) so:

- sistem inovacij;
- razvoj človeških virov oz. investicija v človeški kapital;
- informacijsko-komunikacijske tehnologije in informacijska infrastruktura;
- stabilno in učinkovito poslovno okolje s spodbujanjem podjetništva.

Lor in Britz (2007, 389) opredeljujeta družbo znanja kot družbo, v kateri je znanje najpomembnejši produkcijski dejavnik, kjer je ustvarjanje znanja podkrepljeno z višjo stopnjo izobrazbe in v kateri ni samo poudarek na uporabi moderne informacijsko-komunikacijske tehnologije, ampak tudi na vsebini, pomenu in znanju samem.

Za določanje družbe znanja je bilo razvitih in definiranih mnogo indikatorjev. Lor in Britz (2007, 389) med pogosteje uporabljene štejeta naslednje:

- a) kvalitativne mere uporabe in dostopa do moderne IKT¹;
- b) število zaposlenih v R & D² sektorju v določeni državi;
- c) količino, porabljeno za raziskovanje in razvoj (kot delež BDP-ja);
- d) sposobnost proizvodnje in izvoza visoke tehnologije in
- e) število vpisanih patentov v državi.

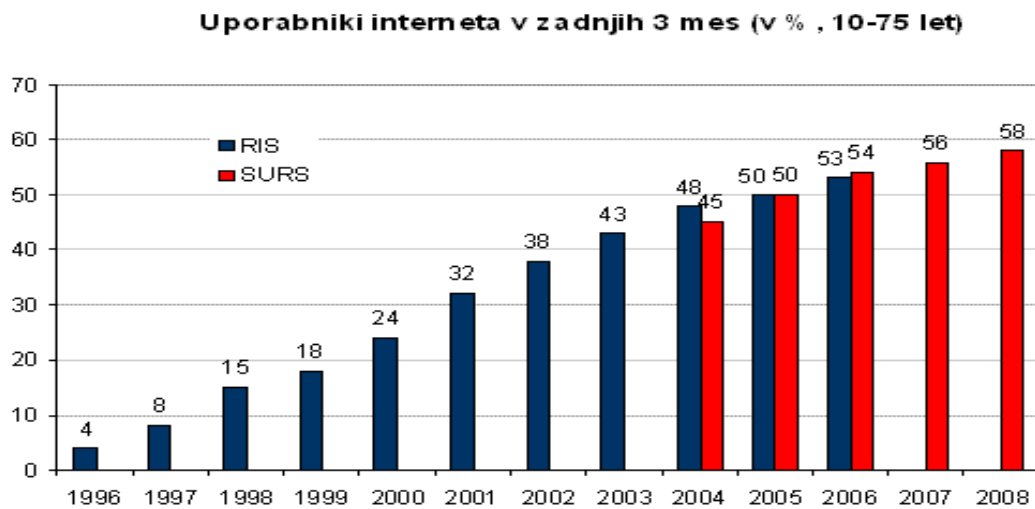
¹ Z uporabo pojma informacijsko-komunikacijska tehnologija označujemo vrsto tehnologij, ki so namenjene zbiranju, skladiščenju, analiziranju in prenašanju informacij.

² Okrajšava R & D stoji za Research & Development, kar bi prevedli kot raziskovanje in razvoj.

V nadaljevanju poskušam opredeliti najpogosteje uporabljene zgoraj naštete indikatorje. Na osnovi grafičnega prikaza poskušam Slovenijo uvrstiti med evropske države in prikazati, kam se uvršča glede na omenjene kazalnike.

Kvalitativne mere uporabe in dostopa do moderne IKT se pogosto nanašajo na pojav digitalnega razkoraka, ki najpogosteje obravnava razlike v dostopu do osebne računalnika oz. interneta. V Sloveniji je v obdobju od leta 1996 do 2008 delež uporabnikov interneta postopoma naraščal in leta 2008 dosegel 58 % delež, kar je prikazano na sliki 2.1.

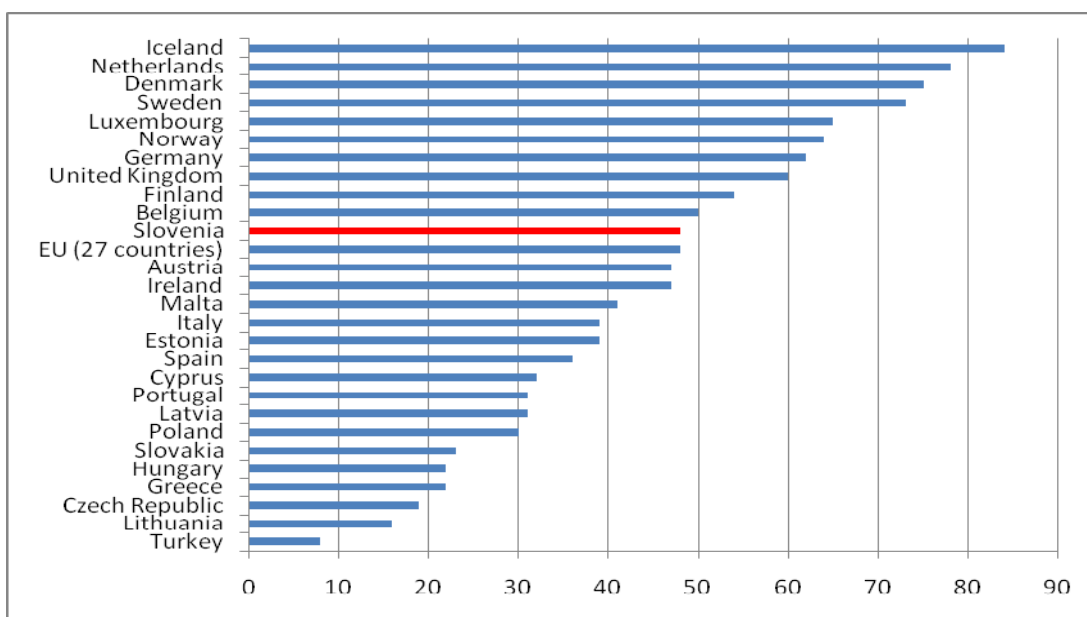
Slika 2.1: Delež uporabnikov interneta v obdobju od 1996 do 2008 v Sloveniji

Vir: RIS in SURS (2008).

Če primerjamo delež uporabnikov interneta z EU, lahko rečemo, da spada Slovenija v evropsko povprečje, kar je razvidno iz grafa na sliki 2.2.

Slika 2.2: Delež uporabnikov interneta v Sloveniji v primerjavi z evropskimi državami

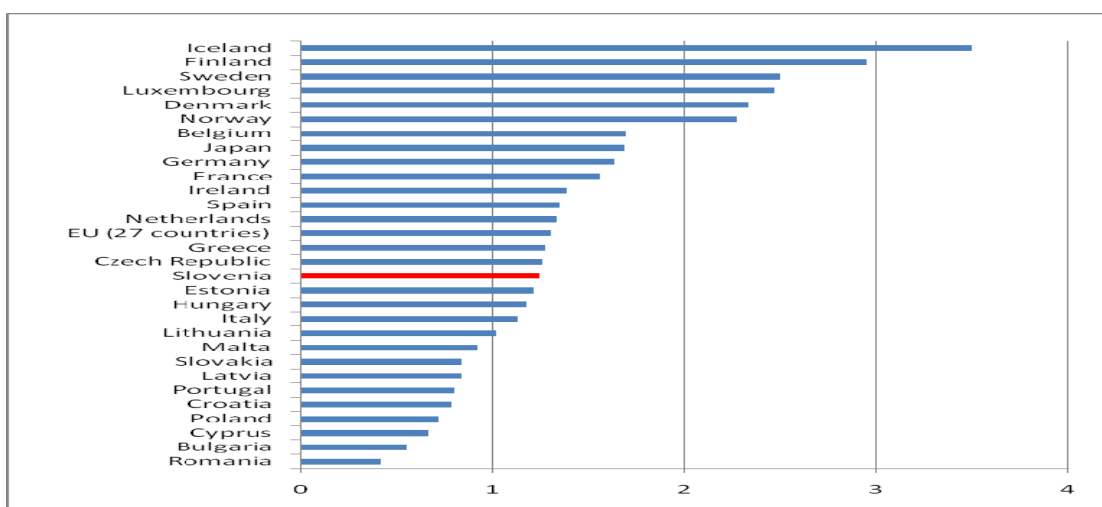

Vir: Eurostat (2005).

Če nadaljujemo z drugim indikatorjem, lahko rečemo, da so raziskovalci, ki so zaposleni v sektorju R & D, profesionalci, ki so vključeni v koncept ustvarjanja novega znanja, proizvodov, procesov, metod in sistemov. Iz slike 2.3 je razvidno, da je delež zaposlenih v R & D sektorju najvišji v Islandiji (3,49 %), najmanjši pa v Romuniji (0,42 %). Evropsko povprečje 27 držav je 1,31 %, pod katerega pade Slovenija z 1,24 % zaposlenih v R & D.

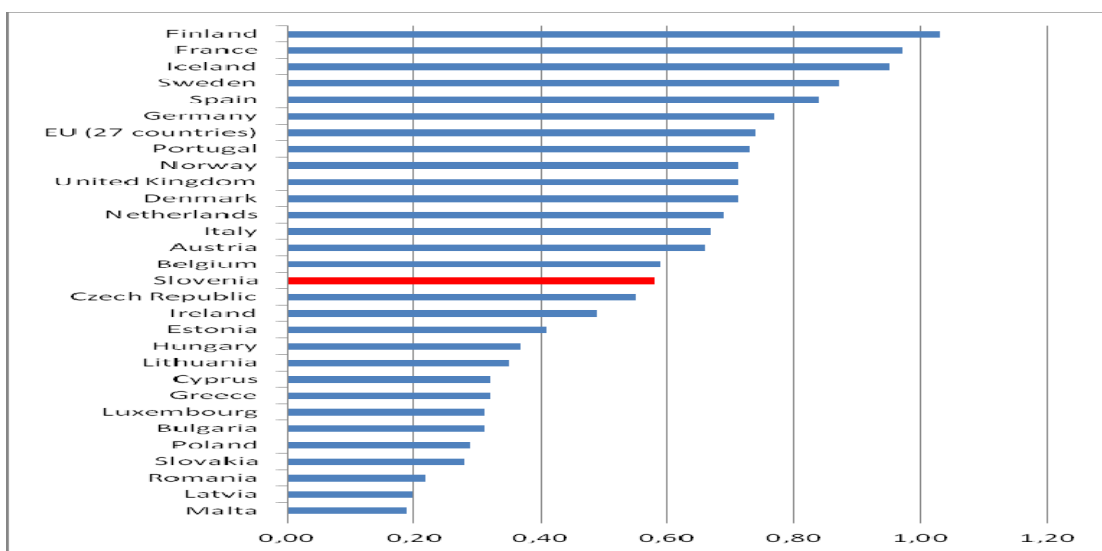
Glede na delež BDP-ja, namenjenega raziskovanju in razvoju, je med evropskimi državami na prvem mestu Finska, ki omenjenemu sektorju nameni 1,03 % BDP-ja na, evropski rep pa sodi Malta z 0,19 % BDP-ja, namenjenega R & D. Slovenija z 0,58 % BDP-ja pade pod evropsko povprečje 27 držav, ki znaša 0,74 %. To je razvidno iz slike 2.4.

Slika 2.3: Delež zaposlenih v R & D

Vir: Eurostat (2005).

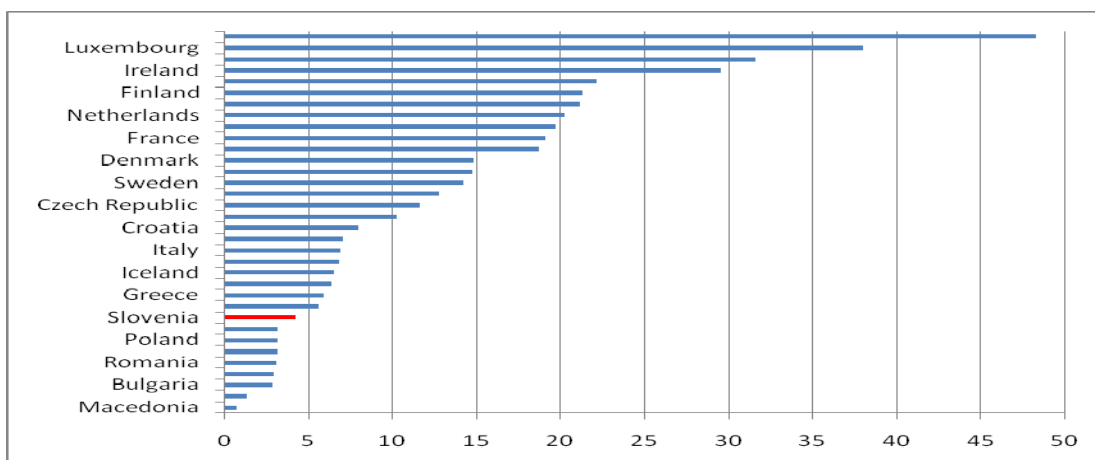
Slika 2.4: Delež BDP-ja, namenjenega R & D

Vir: Eurostat (2005).

Četrty dejavnik, ki določa stopnjo družbe znanja, je sposobnost proizvodnje in izvoza visoke tehnologije. Eurostat (2005) izvoz visoke tehnologije definira kot delež celotnega izvoza določene države. Visoka tehnologija je seštevek proizvodov s področja računalništva, elektronike, farmacije, vesoljske in vojaške tehnologije. Iz grafa na sliki 2.5 je razvidno, da Slovenija ni visoko na lestvici glede izvoza visoke tehnologije. Delež izvoza glede na celotni izvoz države za Slovenijo znaša 4,26 %, kar je za 14,4 % manj od povprečja 27 evropskih držav.

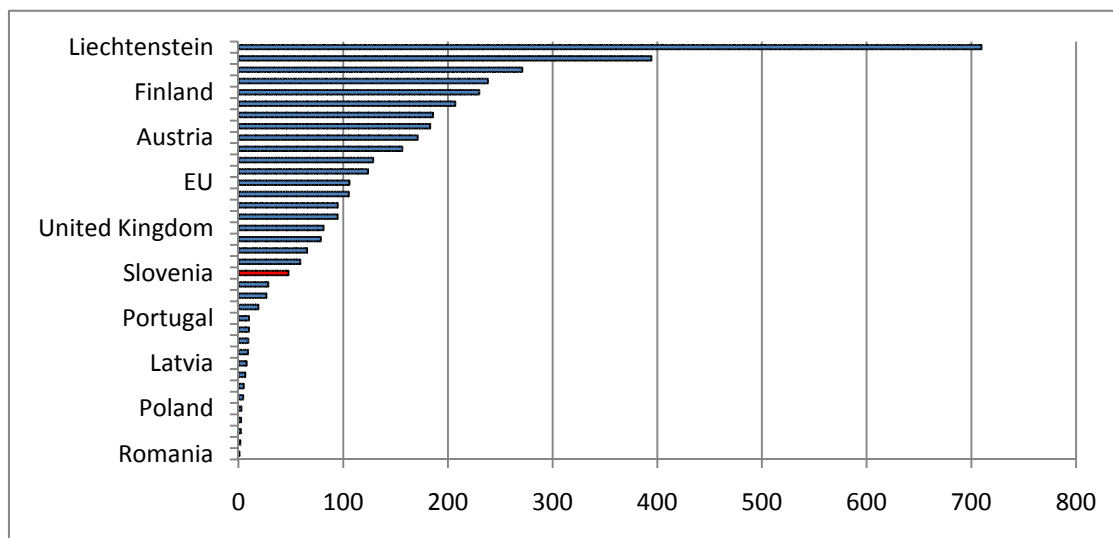
Slika 2.5: Izvoz visoke tehnologije kot delež celotnega izvoza

Vir: Eurostat (2005).

Zadnji najpogosteje uporabljen indikator določanja družbe znanja je število vpisanih patentov države. Slovenija, ki je na sliki 2.6 obarvana rdeče, pade pod evropsko povprečje, ki znaša 105 patentov na milijon prebivalcev, saj jih ima zgolj 47.

Slika 2.6: Število patentov na mio. prebivalcev

Vir: Eurostat (2005).

Glede na najpogosteje uporabljene indikatorje, ki sta jih podala Lor in Britz (2007, 389), se Slovenija uvršča pod evropsko povprečje. Najvišje je uvrščena glede dostopa do interneta,

kjer preseže evropsko povprečje. Sledita ji delež BDP-ja, namenjenega raziskovanju in razvoju, in delež zaposlenih v tem sektorju.

3 RAZKORAK V ZNANJU KOT TEORETSKO POJASNJEVANJE INFORMACIJSKE NEENAKOSTI

V tem delu naloge navajam dejavnike oz. procese, ki so odgovorni za pojav razkoraka v znanju. Zanimalo me je, ali je lahko različno dosežena stopnja izobrazbe vzrok za nastanek omenjenega razkoraka. To preverjam tudi v empiričnem delu naloge. V nadaljevanju podajam nasprotujoče si modele, ki na različne načine pojasnjujejo vpliv izobrazbe na razkorak v znanju. Zanimalo me je, kakšno vlogo ima izobrazba pri širjenju razkoraka v znanju. Tukaj omenjam tudi vpliv dejavnika motivacije, ki ga zaradi pomembnosti ne morem izpustiti. Želela sem empirično preveriti pomen motivacije, vendar podatkov, ki bi natančneje merili motivacijo pri uporabi določenega medija, ni bilo na razpolago. Edini kazalnik, ki ga lahko navežem na samo motivacijo, je tisti, ki meri razloge za nedostopanje do interneta, med katerimi je tudi nezanimanje. Poglavje zaključujem z natančno opredelitvijo teorije razkoraka.

Hipoteza razkoraka v znanju se pogosto omenja v kontekstu, ki se nanaša na družbene posledice informacijske družbe. Bonfadelli (2002, 65) ugotavlja, da optimistična napoved za prihodnost temelji na predpostavki, da informacijska družba pomeni informirano družbo za vsakogar. Temu kljubujejo pesimisti, ki se bojijo povečanja digitalnega razkoraka med informacijsko bogatimi in informacijsko revnimi. Tudi Norris (2001, 60) podaja stališča treh pogledov – optimisti vidijo pozitivno vlogo interneta pri transformaciji revščine v razvijajočih družbah, skeptiki ne vidijo v novih tehnologijah nikakršnega prispevka, niti pozitivnega niti negativnega, medtem ko pesimisti trdijo, da bodo nove digitalne tehnologije obstoječi razkorak le še povečale.

3.1 Razkorak v znanju – teoretično ozadje

Perspektiva razkoraka v znanju temelji na predpostavki, da informacijski tokovi kot posledica družbene strukture niso homogeni.

Bonfadelli (2002, 68) navaja dejavnike oz. procese, ki so odgovorni za pojav razkoraka v znanju:

- *komunikacijske veščine*: bolj izobraženi imajo boljšo splošno sposobnost komuniciranja ter uporabe in interpretacije medijskih informacij kot manj izobraženi (Grabe v Bonfadelli 2002, 68);
- *prioritetno znanje*: bolj izobraženi imajo večji obseg splošnega znanja glede javnih tem (Price in Zaller v Bonfadelli 2002, 68);
- *pomembni družbeni odnosi*: bolj izobraženi so integrirani v široko družbeno in lokalno omrežje, ki deluje kot dodaten medosebni informacijski vir;
- *selektivna uporaba, sprejemanje in skladičenje informacij*: izobrazba je močno povezana s splošnim vzorcem, ki se nanaša na civilno dolžnost aktivnega iskanja informacij;
- *struktura medijskega sistema*: informacijsko bogatejše medije uporabljajo bolj izobraženi medijski uporabniki, medtem ko so manj izobraženi segmenti populacije bolj odvisni od televizije kot glavnega vira informacij (McLod in Perse v Bonfadelli 2002, 69).

Večina zgoraj omenjenih dejavnikov ni situacijsko specifičnih. Osnovna teorija razkoraka v znanju temelji na predpostavki, da je izobrazba močno povezana s specifičnimi vzorci medijske uporabe. Tako posamezniki z višjo stopnjo izobrazbe internet uporabljajo večinoma za iskanje informacij in za opravljanje storitev, medtem ko manj izobraženi internet uporabljajo predvsem za zabavo (Bonfadelli 2002, 79). Bonfadelli (2002, 69) vzorce medijske uporabe opisuje kot intenzivne, aktivne in informacijsko naravnane. Ettema in Kline (1977) pa sta izpostavila druge, bolj situacijsko-specifične in motivacijske dejavnike. Empirične raziskave so pokazale, da se neenakosti v znanju, ki so posledica pomanjkanja izobrazbe, lahko spremenijo ali obrnejo, vsaj delno, z dejavniki, kot so pomembnost za posameznika in interes. Interes oz. zanimanje in izobrazba pa nista vedno neodvisna, ampak tudi soodvisna. Ko izobrazba narašča, narašča tudi zanimanje za določene teme.³

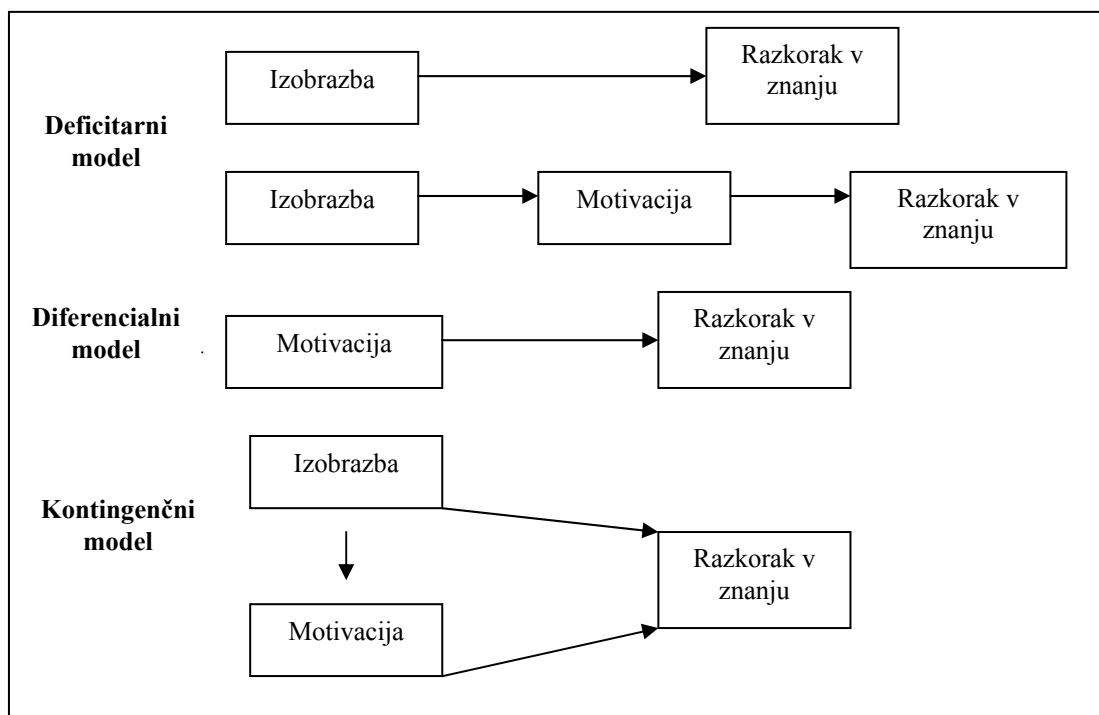
Zaradi pomanjkanja definicij in točne opredelitve splošnega znanja v svoji nalogi kot merilo znanja uporabim formalno doseženo izobrazbo. Za opis in kratek pregled pojava

³ V tem primeru lahko ponovno omenim problem merjenja splošnega znanja. Večina raziskovalcev je v tem primeru merila specifično znanje oz. znanje o določeni temi, npr. politiki, zdravju, javnih temah.

razkoraka v znanju pa sem po zgledu švicarske raziskave, ki meri dostop in uporabo interneta (Bonfadelli 2002), uporabila splošno znanje.

Teorija razkoraka v znanju (Bonfadelli 2002, 69) govori o nasprotujočih si modelih. Tradicionalni zagovorniki teorije razkoraka v znanju obravnavajo motivacijske faktorje kot sekundarne. V tem primeru dejavnik ni neodvisen od izobrazbe, saj višja kot je izobrazba, večja je motivacija. Ta model poimenujejo deficitarni. V nasprotju s tem modelom drugi (Genova in Greenberger v Bonfadelli 2002, 69) obravnavajo izobrazbo in motivacijo kot neodvisna dejavnika v procesu pridobivanja medijskih informacij. Skušajo dokazati, da sta neenako zanimanje in motivacija ključnega pomena za razvoj teorije razkoraka v znanju. Navedena nasprotujoča si modela pa napovedujeta tretjega, ki ga Kwak (1999, 387) poimenuje *kontingenčni model*. Temelji na predpostavki, da se bo razkorak v znanju, ki temelji na izobrazbi, umiril v mnogih situacijah zaradi motivacijskih dejavnikov. Viswanath (v Bonfadelli 2002, 69) pravi, da ne gre za motivacijo *ali* izobrazbo, ampak motivacijo *in* izobrazbo, ki vzajemno vplivata na znanje. Slika 3.1 grafično ponazarja vse tri modele teorije razkoraka v znanju.

Slika 3.1: Modeli teorije razkoraka v znanju.

Vir: Bonfadelli (2002, 70).

Glede na omenjene vzorce lahko rečemo, da razkorak v znanju ni enostranski pojav, ampak obstaja vrsta dejavnikov vpliva, ki se med seboj prepletajo. V tem primeru Bonfadelli (2002, 70) poudarja pomembnost empiričnih raziskovalcev pri proučevanju skupnega delovanja dejavnikov (npr. izobrazbe in predhodnega znanja) in motivacijskih dejavnikov (npr. zanimanja, interesa v specifičnih situacijah).

Bolj podrobno sta teorijo razkoraka v znanju v povezavi z izobrazbo in motivacijo prikazala in razčlenila Ettema in Kline (1977). Predstavila sta alternativno razlago omenjene teorije. Poudarjata, da na pridobivanje znanja zelo vplivajo posameznikova vedenjska udeležba in z določeno temo povezane dejavnosti.

Hipotezo razkoraka v znanju sta preoblikovala tako, da imajo motivacijske spremenljivke neposreden vpliv in niso le enostavna povezava med izobrazbo in pridobivanjem znanja.

Na podoben način je Vishwanath (v Kwak 1999, 390) predlagal dve hipotezi, ki se precizno nanašata na motivacijsko-kontingenčni model:

- prva trdi, da je razkorak v znanju možen v manjši meri in se lahko čez čas zmanjša med skupinami, ki so bolj motivirane za pridobivanje informacij;
- druga hipoteza pa predpostavlja, da je razkorak v znanju možen v večji meri in se lahko čez čas poveča med skupinami, ki so manj motivirane za pridobivanje informacij.

Ti dve predpostavki motivacijsko spremenljivko navajata kot posreden vpliv. V tem primeru bo razkorak v znanju, ki temelji na izobrazbi, možen v večji meri znotraj nizko motiviranih skupin in v manjši meri znotraj visoko motiviranih skupin. S tem pogledom smo se dotaknili pomembnega dela proučevanja digitalnega razkoraka, ki se nanaša na motivacijo za dostop do znanja.

3.2 Razkorak v znanju in množični mediji

Tudi empirične raziskave so pokazale, da obstaja razkorak v znanju, ki ni enostranski pojav, ampak posledica mnogih medsebojno prepletenih dejavnikov. Za še bolj natančno razumevanje samega pojava pa lahko gremo korak nazaj – razjasniti je treba vprašanje, v

kateri točki komunikacijskega procesa se ta fenomen pojavi (Bonfadelli 2002, 71). Razkorak v znanju se bo najprej pojavil zaradi različnih družbenih segmentov, ki pripadajo različnim medijskim okoljem. Ta trend se bo nadaljeval zaradi težnje medijev, ki želijo, da informacija doseže specifične ciljne skupine. Razkorak v znanju se bo torej razvil kot rezultat vsebinsko specifičnih informacij v tistih medijskih kanalih, ki jih v večini uporabljajo bolj izobraženi segmenti. Razkorak v zalogi informacij pa se lahko pojavi tudi zaradi različne difuzije novih medijev, kot je npr. internet. Tudi kadar je dostop do novih tehnologij omogočen, prihaja do razkoraka, in sicer predvsem zaradi različnih tematskih interesov. Bonfadelli (2002, 72) omenja tudi različne oblike sprejemanja, kjer lahko isto informacijo uporabimo na različne načine.

Tudi Dolničar in Nadoh (2004, 71) si zastavljata vprašanje o vzrokih za uporabo posameznih medijev. Opirata se na teorijo »uses and gratification«, katere glavna predpostavka je, da imajo občinstva pri spremljanju medijev aktivno vlogo, da medije in medijske vsebine izbirajo ter na ta način zadovoljujejo svoje potrebe in želje.

Po pregledu teorije, ki se nanaša na razkorak v znanju, dejavnike in povezanost z izobrazbo, podajam točno definicijo hipoteze razkoraka v znanju in na kratko predstavim kritike, ki jih je bila le-ta deležna.

Leta 1970 so Phillip Tichenor, George Donohue in Clairce Olien v svojem članku prvič formulirali teorijo razkoraka v znanju, ki pravi, da populacija iz višjih družbenoekonomskih segmentov hitreje absorbira informacije, ki jih mediji posredujejo v družbo, kot populacija ali posamezniki iz nižjih družbenoekonomskih segmentov. Razkorak v znanju med temi segmenti se zato povečuje, namesto da bi se zmanjševal (Tichenor v Bonfadelli 2002, 67). Dohodek, status in izobrazba določajo segment, ki mu pripada posameznik. V svoji nalogi se osredotočam na višjo in nižjo stopnjo izobrazbe ter na njen vpliv na dostop in uporabo medija – interneta. Izvorna hipoteza, ki sicer govori o množičnih medijih, pravi, da segmenti populacije z višjim družbenim statusom pridobijo več znanja kot tisti z nižjim statusom, zato v empiričnem delu preverjam, ali imajo bolj izobraženi boljše pogoje za dostop in uporabo interneta kot manj izobraženi.

Že raziskave, ki temeljijo na več kot 20 letih proučevanja medijev, so pokazale, da trditev, ki pravi, da bo informacija, ki jo širijo mediji, prišla do vsakega in da bodo s tem mediji prispevali k boljši informiranosti javnosti, ni resnična (Bonfadelli 2002, 67).

Teorija razkoraka v znanju je bila deležna določenih kritik. Poleg časovnega vpliva na pridobivanje informacij Bonfadelli (2002, 67) omenja še pogoje, ki se nanašajo na medijske vsebine in teme. Osnovna teorija razkoraka v znanju kot glavne teme medijskega poročanja obsega politične vsebine in javne zadeve, kar jo dokaj omejuje. Kot eno izmed kritik zato Bonfadelli (2002, 67) izpostavi tudi dejstvo, da Tichenor in ostali niso omenjali znanja na splošno, ampak so se vedno sklicevali le na eno določeno temo, kar je bil tudi problem pri definiranju znanja v moji diplomski nalogi. Zaradi slednjega razloga sem se odločila, da raziščem razlike v dostopu do interneta glede na doseženo izobrazbo. Izpostavimo še en problem – med različnimi oblikami znanja, kot je npr. vsebinsko ali dejansko, ter med strukturalnim ali predhodnim znanjem ne obstaja nikakršno razlikovanje. Med teoretiki pogosto prihaja do polemike pri vprašanju, ali je posameznik informiran in ima znanje, ki je takšno, kot je v resnici, oz. ali je to le rezultat pomanjkljivih kazalnikov, ki merijo razkorak v znanju. Bonfadelli (2002, 71) meni, da je pričakovano, da bo razkorak v znanju manjši v tistih empiričnih raziskavah, ki ne bodo uporabljale predmetno naravnanih kazalnikov, ampak tiste uporabniško naravnane.⁴ Tudi Ettema in Kline (v Bonfadelli 2002, 67) prispevata k sami kritiki te teorije s pojmom »ceiling« vpliva. V primeru, ko se informacije določenega medija povečujejo le na kvantitativen način, raznolikost in sama globina tematskih pogledov pa ostaneta omejena, pride do »ceiling« vpliva. To pomeni, da tudi tisti dobro informirani ne morejo več povečati svojega znanja, saj so dosegli popolno informiranost v smislu količine posredovanih informacij (Bonfadelli 2002, 68).

3.2.1 Posledice razkoraka v znanju glede na stare in nove medije

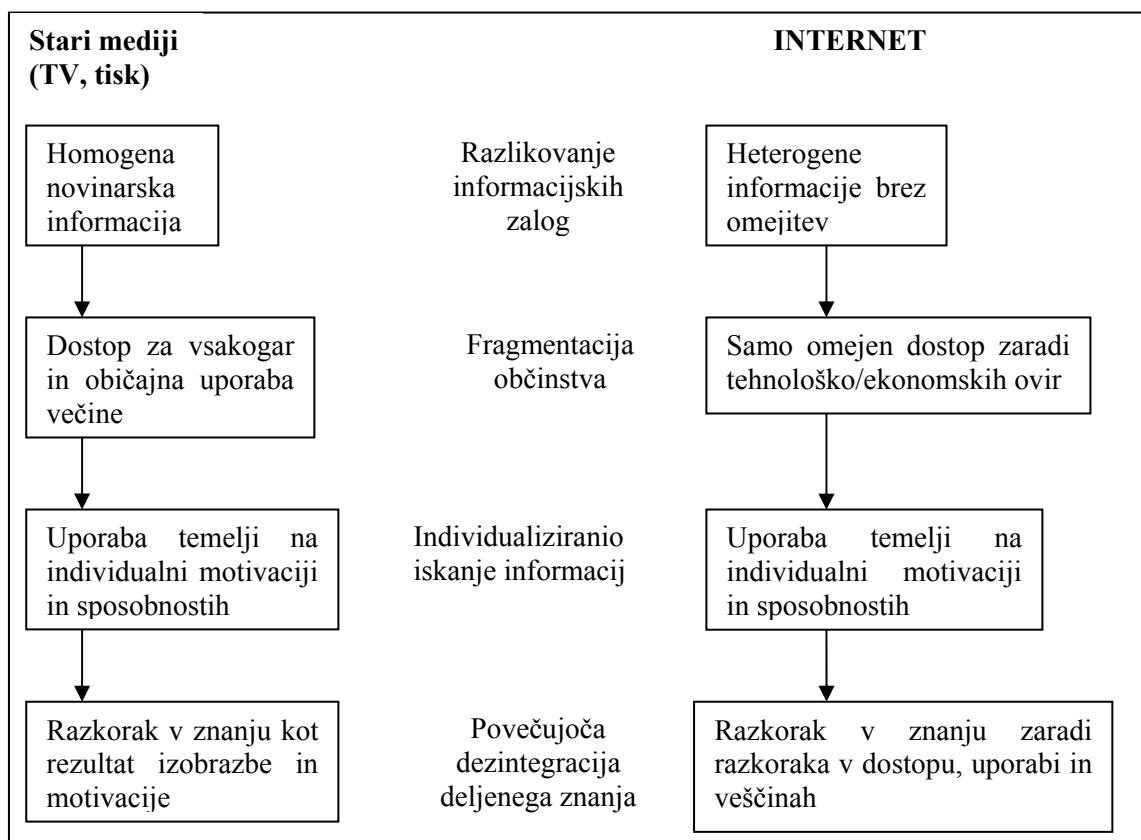
Da bi lahko razumeli, zakaj prihaja do razlik v dostopu in uporabi novih tehnologij, moramo ločiti med starimi in novimi mediji. Mimo vprašanja razumevanja novih/starih medijev nista mogli niti Dolničarjeva in Nadohova (2004, 9). Tradicionalne medije sta

⁴ Bonfadelli (2002, 71) razdeli mere znanja na tradicionalne, ki so predmetno naravnane (angl. object oriented) in inovativne, ki so uporabniško naravnane (angl. user oriented). Slednja se od prve razlikuje v tem, da spodbuja anketiranca, da razmišlja o določenih temah iz različnih zornih kotov in ne opravlja le tradicionalnih testov o dejstvih političnega sistema ali javno-državnih temah.

definirali kot medije, ki temeljijo na enosmerni komunikaciji, ki poteka od enega sporočevalca k več anonimnim prejemnikom, neposredne povratne informacije pa praviloma niso mogoče. Značilnost komuniciranja v informacijski dobi pa je, da se od enosmerne komunikacije pozornost preusmeri na večsmerno komunikacijo, ki zabriše mejo med sporočevalcem in prejemnikom.

Ameriška raziskava, ki sta jo izvedla Nie in Erbring (Bonfadeli 2002, 72), je pokazala, da internet povzroča razkorak v zalogi informacij in dostopu do informacij, ne pa tudi razkoraka v uporabi le-teh. Zato se pogosto omenja, da mora uporaba interneta temeljiti na novih veščinah, kot so namensko iskanje strategij, ocena kredibilnosti virov ali ustvarjanje pomembnih virov interpretacije. Te funkcije pa so občinstvu običajno posredovane preko novinarjev starih medijev. Slika 3.2 ponazarja razlike med tradicionalnimi mediji, kot sta npr. televizija in tisk, in novim medijem – internetom. Razlike se nanašajo na razkorak v znanju. V starih medijih je razkorak v znanju posledica homogenih virov informacij, ki prihajajo od novinarjev »starih« medijev. V primeru interneta pa zaloge informacij niso strukturirane na podlagi novinarjev in so zato heterogene in, kot pravi Bonfadelli (2002, 72), potencialno neomejene.

Slika 3.2: Posledica pojava razkoraka v znanju med tradicionalnimi mediji in internetom kot novim medijem

Vir: Bonfadelli (2002, 73).

Če primerjamo stare in nove medije, lahko rečemo, da internet zahteva aktivne in večše uporabnike. Bonfadelli (2002, 73) povzema, da internet v tem primeru ustvarja fragmentirano občinstvo in individualizirano iskanje informacij. Hkrati pa vpliva na neenako porazdelitev oz. razpršitev znanja.

Nove informacijsko-komunikacijske tehnologije pripeljejo do drugačnih odnosov in razmerij v družbi, ki ji pravimo informacijska. Kot posledica omenjene družbe ter z njo povezanih dejavnikov je prišlo do pojava digitalnega razkoraka, ki pa ni popolnoma nov pojav, le drugače poimenovan in ga lahko razumemo kot »nadaljevanje« razkoraka v znanju. O fenomenu digitalnega razkoraka in z njim povezano izobrazbo bom govorila v naslednjih poglavjih.

4 DIGITALNI RAZKORAK

Osnovna hipoteza razkoraka v znanju govori o razkoraku kot posledici določenega družbenega sistema, kjer prihaja do neenake distribucije virov in informacij, ki jih posredujejo določeni mediji. Izoblikujejo se skupine in segmenti, ki niso deležni enakopravnega dostopa do virov informacij in njihove uporabe. Razlogi so različni. S pojavom informacijske družbe je prišlo do drugačnih oblik razkoraka, ki pa so še vedno povezani z dostopom in uporabo različnih medijev. Govorimo o razkoraku, ki se nanaša na dostop in uporabo informacijsko-komunikacijske tehnologije – digitalnem razkoraku.

Ali je pojem *digitalni razkorak* popolnoma homogen pojav ali zanj obstaja več definicij? Kot pravijo Dolničarjeva in ostali (2002, 83) je digitalni razkorak »razkorak med posamezniki, gospodinjstvi, podjetji in regijami na različnih socialnoekonomskih nivojih glede možnosti in uporabe informacijsko-komunikacijske tehnologije«. Po navedbi mednarodne organizacije OECD (2001) lahko pride do razkoraka zaradi zgodovinskih, socialnoekonomskih, geografskih, izobraževalnih, vedenjskih in generacijskih dejavnikov ali pa zaradi fizične nezmožnosti posameznikov.

Da bi razumeli osnovni pojem digitalnega razkoraka, bom podala kratko terminološko razlago, strukturo in obliko samega pojava. Kot že omenjeno, obstaja mnogo definicij in razlag.

4.1 Terminologija, struktura, oblika

Nekateri digitalni razkorak⁵ pojmujejo kot razkorak med bogatimi in revnimi, spet drugi ga definirajo kot razlike med *informacijsko* revnimi in bogatimi. Leta 1997 je izraz označeval razlike glede tehnične nekompatibilnosti, dve leti kasneje pa je digitalni razkorak definiran kot razkorak med tistimi, ki imajo dostop do novih tehnologij, in tistimi, ki tega dostopa nimajo. Že leta 2001 Benton Foundation (2001) digitalni razkorak definira kot razkorak med tistimi, ki lahko učinkovito uporabljajo nova informacijska in komunikacijska orodja, kot je npr. internet, in tistimi, ki ga ne. Torej sam dostop ni edina determinanta, je pa zelo

⁵ Razumevanje digitalnega razkoraka še vedno ostaja nejasno. Po navedbi Dolničarjeve in ostalih (2002, 84) je izraz digitalni razkorak prvi uporabil Lyod Morrisett leta 1995. Definicija izraza se razlikuje od področja do področja, torej je ne moremo označiti kot homogene ali enoznačne.

pomembna. David J. Gunkel podaja (2003, 503) še eno imenovanje digitalnega razkoraka, in sicer digitalni razkorak kot »mobilna tarča«. Ta izraz pomeni, da se digitalni razkorak lahko pojavlja v različnih obdobjih in v različnih kontekstih.

Ko govorimo o obliki digitalnega razkoraka, lahko omenimo vpliv tehnologije v družbeni sferi, ki jo pogosto imenujemo tehnološki determinizem in ki ima pomembno vlogo na področju tehnologije in medijev. Analiza digitalnega razkoraka torej uporablja razlikovanje med digitalno in analogno tehnologijo, med »novo digitalno ekonomijo« v e-poslovanju in »staro ekonomijo« v industrijski proizvodnji, med informacijsko dobo in industrijsko dobo ter med možnostmi tistih, ki so se sposobni vključiti v digitalno revolucijo, in tistimi, ki tega niso zmožni. Izhajajoč iz te predpostavke, se mi zastavlja vprašanje, ali so tisti, ki se niso sposobni vključiti v digitalno revolucijo, manj izobraženi in ali so višje izobraženi tisti, ki so tega sposobni?

Na podlagi tehnoloških inovacij bi lahko omenili dve revoluciji – industrijsko revolucijo, ki je izumila parni stroj, in digitalno revolucijo s svojo informacijsko-komunikacijsko tehnologijo. Digitalni razkorak pa je vsekakor družbeni problem, saj naj bi tehnologija vplivala na družbeno-ekonomske priložnosti in uspeh. Ta pogled zavzame običajno obliko strogega determinizma⁶, kar pa je razvidno predvsem v političnih govorih, kjer je digitalna tehnologija predstavljena kot zadosten razlog za družbene spremembe.

4.2 Digitalni razkorak in družbena stratifikacija

Pri razumevanju digitalnega razkoraka kot posledice informacijske družbe je treba omeniti tudi omejitve, na podlagi katerih sploh pride do omenjene delitve. Na grobo jih lahko razdelimo na strukturne in individualne omejitve.

4.2.1 Strukturne omejitve

V premagovanju digitalnega razkoraka je osnovni in vedno bolj pomemben tisti vidik, ki se nanaša na geopolitični vidik dostopnosti interneta in njegovih vsebin. Trček (2003, 106)

⁶ Tehnologijo razume kot nujen pogoj za družbene spremembe.

pravi, da znotraj razvojne politike, ki naj bi se ukvarjala s tem problemom, »infourbane habitate načrtujejo tako, da s strokovno-finančno podprtimi programi spodbujajo vključevanje informacijsko izključenih slojev in z *bottom-up* pristopi omogočajo razvoj malega kibernetkega gospodarstva, ki postaja vir zaposlovanja in inovativnosti«.

Ključnega pomena pri širjenju informacij in dostopa do informacij je tehnologija, ki je bila v določenem obdobju dostopna. Prvi napredek pri širjenju informacij, ki je temeljil na tehnološkem napredku, je bil natisnjen časopis, ki je bil dosegljiv tudi po nižjih cenah. Compaine (2001, 320) navaja tudi Bella, ki pravi, da tehnologija ni le dvignila standarda vsakdanjega življenja, ampak je tudi najpomembnejši mehanizem, ki zmanjšuje neenakosti znotraj zahodne družbe. Električna, avtomobili, telefon in televizija spadajo med tiste tehnološke inovacije prejšnjega stoletja, ki so sledile modelu, ki začne z manjšo proizvodnjo in višjo ceno. Ta model se preizkuša na posameznikih, ki želijo eksperimentirati z novimi tehnologijami ali pa v njih vidijo posebne vrednote. S povečanjem uporabe pa cena inovacij sorazmerno pada. Kot je to veljalo za tehnološke inovacije prejšnjega stoletja, to velja tudi za inovacije tega stoletja, med katere spada internet ali informacijsko-komunikacijska tehnologija.

Pojavi se osnovni problem, ki se nanaša na pomanjkanje informacijsko-komunikacijske infrastrukture. Za možnost participacije v informacijski dobi je nujen dostop, ki je posamezniku dosegljiv. Kot možna rešitev za nerazvito infrastrukturo je razvoj centrov, kjer je možen javni dostop do informacijsko-komunikacijske tehnologije. Ta rešitev pomeni preobrat iz koncepta individualne povezanosti v skupinsko povezanost, torej je v nasprotju z družinskim načinom dostopa, ki jo omogoča napredna tehnologija.

Za zmanjševanje strukturnega digitalnega razkoraka pa tudi individualnega razkoraka lahko uporabimo idejo Jamesa (2001, 211), ki za zmanjševanje digitalnega razkoraka predlaga cenejšo informacijsko tehnologijo. Predlagane inovacije razdeli na tri področja, in sicer na telekomunikacije, računalnike (programska in strojna oprema) in elektronsko komunikacijsko tehnologijo. V okviru teh predlaganih rešitev, kot so razvoj brezžičnih lokalnih povezav, cenejša računalniška oprema in alternativna komunikacijska tehnologija. Omeniti je treba, da so rešitve, ki jih predlaga James (2001), za določene dele sveta, tudi Slovenijo, mogoče v tem času že malo zastarele oz. presežene. Nove strategije predvsem

poskušajo zmanjšati razkorak v dostopu do širokopasovnega omrežja z izboljšanjem širokopasovnega dostopa, ugodnimi cenami in hitrostjo interneta (i2010).

4.2.3 Individualne omejitve

Da bi bil lahko posameznik popolnoma vpet v komunikacijske procese informacijske družbe, mora obvladati celo vrsto sposobnosti, od sposobnosti uporabe komunikacijskih naprav do sposobnosti razumevanja struktur in storitev mrež, ki jih v družbi uporabljamo za komuniciranje sporočil.

4.2.3.1 Pomanjkanje IKT-spretnosti in vedenjske omejitve

Veliko je ljudi, ki jim je dostop do uporabe informacijsko-komunikacijske tehnologije onemogočen zaradi pomanjkanja računalniških in tehnoloških sposobnosti, predvsem pa pomanjkanja pismenih sposobnosti. Tukaj lahko omenim omrežno pismenost, ki jo McClure (v Hargittai 2008, 610) definira kot sposobnost identificirati in dostopiti do elektronskih informacij. Hargittai (2008) pri proučevanju razlik med mladimi uporabniki interneta ugotavlja, da ljudje z višjo stopnjo izobrazbe dokazujejo višjo stopnjo pismenosti kot manj izobraženi. O tem bomo podrobneje govorili v nadaljevanju.

Podobno kot pomanjkanje IKT-spretnosti predstavljajo oviro tudi kulturna in vedenjska prepričanja oz. navade glede informacijsko-komunikacijske tehnologije. Mnogokrat je izraženo nezaupanje glede pomanjkanja varnosti osebnih informacij ali pa pojava mnenja, da računalniki, torej internet, niso varni za njihove družine zaradi velike količine neprimerne materiala, ki se pojavlja na spletu. Vedenjske ovire so lahko tudi kulturno pogojene. V mnogih kulturah, ki visoko vrednotijo osebno komuniciranje ter močna družinska in sorodstvena omrežja, jim uporaba računalnikov za komunikacijske namene ne pomeni veliko.

4.2.3.2 Spol, starost, dohodek, izobrazba, rasno in jezikovno ozadje

V razvitih državah, torej v razvitih družbah, ne obstajajo večje razlike v dostopu do interneta glede na spol. Razlike med moškimi in ženskami glede uporabe informacijsko-

komunikacijske tehnologije in s tem tudi dostopa do interneta so veliko večje v razvijajočih se državah. To ima predvsem velik vpliv na participacijo žensk v naraščajoči globalni ekonomiji. Uporaba interneta pa je neposredno povezana tudi s stopnjo posameznikovega dohodka. Po raziskavah, ki jih navaja Benjamin M. Compaine (2001), je različna uporaba interneta definirana tudi na podlagi rase in nacionalnosti. Stopnja uporabe interneta običajno narašča do obdobja, ko posameznik doseže »seniorska« leta (55+). Starejši ljudje najmanj dostopajo do interneta. Kazalnik, ki je verjetno v največji odvisnosti z uporabo interneta, je stopnja izobrazbe. Če upoštevamo katero koli obliko dostopa do interneta, predstavljajo tisti z osnovno šolo uporabnike v manjšini. Stopnja uporabe interneta pa je najvišja pri tistih z višjo izobrazbo. Bonfadelli (2002, 75) na podlagi opravljene raziskave ugotavlja, da je prav izobrazba tisti dejavnik vpliva, ki določa dostop in uporabo interneta. Sledijo dohodek ter razlike na osnovi starosti in spola. Zaradi pomembnega vpliva izobrazbe na dostop in uporabo informacijske tehnologije, izobrazbo obravnavam kot enega ključnih dejavnikov. To tudi empirično preverjam v zadnjem delu diplomske naloge.

4.2.3.3 Vsebina

Eden od glavnih razlogov, zaradi katerega nekatere skupine ne dostopajo do interneta, je vsebina, ki je za posameznika lahko nepomembna ali nezanimiva. To se lahko nanaša na določene skupine ljudi v družbi kot npr. starejše ali ženske, predvsem pa na kulturne ali etnične skupine zunaj prevladujoče zahodne kulture interneta. Posebej pomembna je potreba po začasnih vsebinah, ki so relevantne za zgoraj naštete skupine. Tudi uporaba angleškega jezika kot univerzalnega lahko mnogim posameznikom predstavlja problem. Potrebna sta torej razvoj lokalnih vsebin in širša uporaba avtomatičnih prevajalskih sistemov.

4.3 Dimenzije digitalnega razkoraka

Izraz *digitalni razkorak* je postal kmalu zelo popularen način označevanja kakršnih koli razlik v »online« komunikiranju. Norris (2001, 4) definira tri dimenzije digitalnega razkoraka:

- Globalni razkorak se nanaša na razlike v dostopu do interneta med industrijskimi državami in državami v razvoju. Obstaja globalna neuravnoteženost, ki glede na poročilo UNDP (1999) vzporedno ustvarja dve obliki komunikacijskega sistema. Enega za tiste z visokimi dohodki, izobrazbo, pismenostjo, ki daje veliko informacij za nizko ceno in hitro povezavo; na drugi strani pa sistem za tiste brez povezav, ki so odvisni od zastarelih informacij, imajo velike časovne ovire in visoko ceno.
- Družbeni razkorak se nanaša na širjenje razkoraka znotraj posameznih družb. Ker je internet pomemben del posameznikovega vsakdanjika, dela in prostega časa, je treba poudariti probleme sistematično izključenih skupin, kot so revne soseske, srednja delavska gospodinjstva in posamezna ruralna območja.
- Demokratični razkorak izpostavlja potencialni vpliv digitalnega sveta na razpršitev moči in vplivanja na politične sisteme.

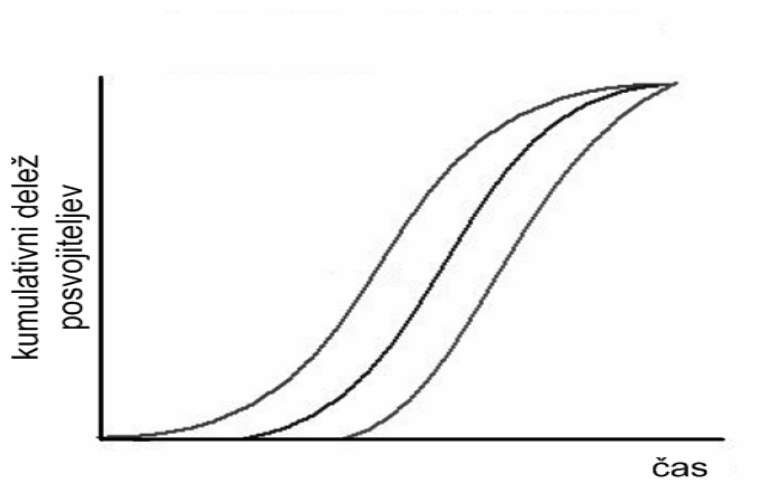
Družbeni razkorak kot način označevanja razlik v dostopu in uporabi IKT je dimenzija, na katero se nanaša proučevanje digitalnega razkoraka v moji diplomski nalogi. Sistematično izključene skupine, ki jih predvideva ta dimenzija, so posamezniki z nižjo stopnjo izobrazbe, ki se težje prebijajo čez ovire v dostopu in uporabi IKT kot privilegirana skupina z višjo stopnjo izobrazbe.

4.4 Digitalni razkorak v časovni perspektivi

Kot že omenjeno v predhodnih poglavjih, digitalni razkorak ni enodimenzionalen fenomen. Sassi (2005, 686) si zato postavlja vprašanje, ali informacijska tehnologija povzroča osnovno družbeno neenakost. Na podlagi teh dveh vprašanj si zastavi hipotezi: šibko in močno. Šibka teorija zagovarja trditev, da je ločevanje, ki se nanaša na veščine in sposobnost uporabe interneta, le začasno. Podobno teorijo oz. model je opredelila že Pippa Norris (v Sassi 2005, 686). Poimenovala ga je normalizacijski model. Le-ta je predpostavljala, da bo širitev interneta privzela S-obliko, kar lahko vidimo na sliki 4.1. Posamezniki, ki bodo prisvojili inovacije v zgodnjih obdobjih, bodo v prednosti pred

drugimi, kar lahko pripelje do povečanja družbenih razlik. Tudi Van Dijk (2005, 65) opredeli normalizacijski model, ki predpostavlja, da se razlike med skupinami povečujejo le v zgodnjem obdobju prisvajanja novih tehnologij, medtem ko naj bi razlike v zadnji stopnji prisvajanja izginile. V vodilni skupini pride do zasičenosti, ki povzroči nižanje cen. Le-te pa omogočijo tistim, ki časovno zaostajajo s prisvajanjem IKT, nakup določenih tehnologij.

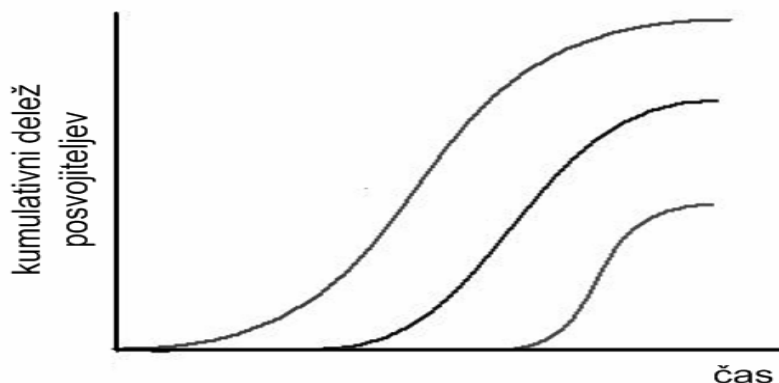
Slika 4.1: Normalizacijski model difuzije inovacij

Vir: Norris (2001, 31).

Normalizacijska hipoteza pa predpostavlja, da se bo ta začasni razkorak slej kot prej zaprl. Po drugi strani pa močna hipoteza predpostavlja, da bo pojav informacijske družbe ustvaril nove družbene delitve in okrepil stare. Tudi v tem primeru lahko poenotimo to hipotezo z že znanim stratifikacijskim modelom (Norris v Sassi 2005, 686), ki ga grafično ponazarja slika 4.2. Van Dijk (2005, 65) meni, da stratifikacijski model predvideva iste stopnje kot normalizacijski, vendar s to razliko, da stratifikacijski model govori o različnih izhodiščih, ki ga imata višji in nižji družbeni sloj, ter o različnih točkah prihoda.

Slika 4.2: Stratifikacijski model difuzije inovacij

Vir: Norris (2001, 31).

Stratifikacijski model zato služi kot osnova za nadaljnjo členitev teorije, ki se nanaša na družbeno neenakost in digitalna omrežja. Izobrazba kot družbena neenakost je lahko pojasnjena s stratifikacijskim modelom. Dokazano je, da ima nižji sloj, v katerega sodijo posamezniki brez dokončane izobrazbe ali z nižjo izobrazbo, drugačne vire oz. pogoje, s katerimi prične prisvajanje, ter da višji sloj, kot so posamezniki z višjo izobrazbo, doseže višjo stopnjo in z zasičenostjo prične kasneje kot nižji sloj (van Dijk 2005, 65). Poleg dohodka in družbenega položaja je izobrazba eden izmed ključnih dejavnikov prisvajanja in uporabe novih tehnologij (Bonfadelli 2002, 75).

Sassi (2005, 687) na podlagi modela opredeli štiri pristope, ki so v praksi pogosto medsebojno povezani:

- tehnokratski pristop,
- pristop družbene strukture,
- pristop informacijske strukture in pristop izključitve,
- modernizacija in kapitalizem.

Natančneje bom opredelila le prva dva, ki omenjata tudi izobrazbo v povezavi z neenakimi možnostmi dostopa in uporabe novih tehnologij.

Prvi je tehnokratski pristop, ki trdi, da še vedno obstajajo razlike v uporabi interneta, tudi v naprednih državah. Prav tako poudarja pomembnost javnega sektorja, katerega naloga je

omogočiti enake priložnosti vsem ljudem, ne glede na družbeno, izobrazbeno ali gospodarsko ozadje. Teorija hkrati izraža zaupanje v nove tehnologije, ki naj bi premagale družbene neenakosti. Izhajajoč iz tega pristopa, bi morali imeti tako manj kot bolj izobraženi enak dostop do IKT. Če pa ne pride do takšne situacije, morajo obstajati tehnologije, ki bi premagale razkorak med manj in bolj izobraženimi.

Internet kot nov medij je v svoji zgodnji fazi razvoja transformiral celotno družbo skupaj z njeno osnovno strukturo. O tem problemu govori pristop *družbene strukture*, ki ga je argumentiral Sparks (v Sassi 2005, 688). Osredotočil se je na družbeno uporabo interneta in njegovo razpršitev. Prvi korak, s katerim lahko ugotovimo, ali je bil izkoriščen potencial interneta ali ne, je ugotovitev, kdo ima dostop do te tehnologije. Sparks (v Sassi 2005, 689) ugotavlja, da je internet v bogatejših družbenih skupinah rutina tako v službi kot v prostem času. Za družbene skupine, ki niso tako bogate, internet v osnovi najprej služi kot komunikacijska naprava, kot podaljšek telefona in se večinoma uporablja za prosti čas. Ugotovitvam se pridružuje Norrisova (v Sassi 2005, 690), ki ne verjame, da bi lahko virtualni svet izničil temeljne neenakosti družbene stratifikacije, kot tudi ne svetovne revščine. Tudi ta pristop lahko povežemo s stopnjo izobrazbe, ki je osrednja tema proučevanja diplomske naloge. Glede na koncept pristopa družbene strukture lahko sklepamo, da manj izobraženi niso popolnoma izkoristili potenciala interneta, saj obstajajo še vedno razlike v dostopu glede na stopnjo izobrazbe. Komuniciranje, naročanje in prodaja blaga in storitev, komuniciranje z organi državne uprave, izobraževanje in zabava so aktivnosti, ki so bile merjene v okviru projekta RIS in SURS (2005) s pomočjo anketnega vprašalnika o uporabi informacijsko-komunikacijske tehnologije. Ali obstajajo razlike med manj in bolj izobraženimi glede na aktivnosti, ki jih izvajajo na internetu? Že Bonfadelli (2002, 79) ugotavlja, da bolj izobraženi uporabljajo internet predvsem za iskanje informacij in jim le-ta najprej služi kot komunikacijska naprava, medtem ko ga manj izobraženi v večji meri uporabljajo za zabavo. Te predpostavke empirično preverim v zadnjem delu naloge.

5 DIGITALNI RAZKORAK IN POGLEDI NEENAKOSTI

V tretjem poglavju sem navedla nekaj kritik hipoteze razkoraka v znanju. Te kritike se nanašajo predvsem na znanje. V nadaljevanju pa bom predstavila pogled sociologa Jana van Dijka (2005, 9), ki že sam poudarja pomanjkljivosti pri proučevanju digitalnega razkoraka. Celotni osnovni pojmi, kot je npr. dostop, so po njegovem mnenju pomanjkljivo definirani. Zaradi osnovnega razumevanja fenomena digitalnega razkoraka podaja teoretično ozadje, ki nam daje okvirni pogled nad celotnim pojavom. V osnovi najprej razdeli poglede neenakosti na relacijske in individualistične ter v nadaljevanju definira pojem kategoričnih neenakosti. S pomočjo omenjenega klasificiranja in delitve bom poskušala uvrstiti izobrazbo v ustrezno kategorijo ter jo natančneje povezati s samim pojavom digitalnega razkoraka.

Na koncu pojem dostopa konceptualno razdeli na štiri specifične vrste – motivacijski dostop, materialni ali fizični dostop, dostop do veščin in uporabniški dostop. Na podlagi te delitve poskušam povezati neenak dostop do IKT s pozicijsko relacijsko kategorijo – izobrazbo.

5.1 Relacijski in individualistični pogledi neenakosti

Večina družboslovcev, ekonomistov in raziskovalcev digitalnega razkoraka deluje na osnovi t. i. **metodološkega individualizma** (Wellman v van Dijk 2005, 10). To pomeni, da so razlike v dostopu do IKT povezane s posameznikom in njegovimi značilnostmi: stopnjo dohodka in izobrazbe, zaposlitvijo, starostjo, spolom, narodnostjo. Ta pristop je v raziskavah dokaj običajen. Tako z uporabo multivariantne analize določenih individualnih lastnosti in njihovim združevanjem dobimo lastnosti kolektiva. Takšne analize lahko pripeljejo do uporabnih podatkov, vendar ne podajajo razlag, saj niso izpeljane iz teorij ali hipotez, ki izhajajo iz teorije. Van Dijk (2005, 10) pravi, da ostajajo na opisni stopnji pojasnjevanja.

Alternativa temu pa je **relacijski ali omrežni pristop** (Wellman in Berkowitz v Van Dijk 2005, 10). V tem primeru posameznik ni predmet analize, ampak položaj posameznikov in odnos med njimi. Neenakost se v osnovi ne nanaša na posameznikove lastnosti, ampak na

kategorične razlike med skupinami posameznikov. Tudi van Dijk (2005) je za razlago informacijske in komunikacijske neenakosti prevzel ta pogled. Poudaril je, da so najpomembnejša kategorična razlikovanja med zaposlenimi in nezaposlenimi, vodstvom in izvrševalci, bolj izobraženimi in manj izobraženimi, ženskami in moškimi, mladimi in starimi, starši in otroci, belimi in črnimi ter državljani in migranti.

Pri empiričnem delu diplomske naloge je bil uporabljen metodološki individualizem, saj so razlike v dostopu do IKT povezane s posameznikom in njegovimi značilnostmi. Poleg stopnje dohodka, zaposlitve, spola in narodnosti je izpostavljena izobrazba.

Da bi lahko izobrazbo opredelili kot obliko kategorične neenakosti, je treba poznati procese, ki ustvarjajo takšno neenakost. Van Dijk (2005) je kot bistvo postavil odnose med štirimi oblikami stanj v procesu, ki ustvarjajo informacijsko in komunikacijsko neenakost. To so število osebnih in pozicijskih kategoričnih neenakosti v družbi; razdelitev virov, ki so pomembni za takšno obliko neenakosti; število različnih vrst dostopa do IKT in število področij participacije v družbi.

Prvi in drugi predstavljata vzroke, tretji je fenomen, ki ga je treba pojasniti skupaj s četrtim, ki pa je lahko potencialno posledica celotnega procesa.

Po besedah van Dijka (2005, 15) lahko bistvo povzamemo z naslednjimi trditvami, ki predstavljajo potencialno teorijo digitalnega razkoraka:

1. Kategorične neenakosti v družbi ustvarjajo neenako distribucijo virov.
2. Neenaka distribucija virov je vzrok za neenak dostop do digitalnih tehnologij.
3. Neenak dostop do teh tehnologij je odvisen tudi od samih lastnosti teh tehnologij.
4. Neenak dostop do tehnologij povzroča neenako participacijo v družbi.
5. Neenaka participacija v družbi okrepi kategorične neenakosti in neenako distribucijo virov.

Če naredimo povzetek zgornjih petih točk in jih prilagodimo izobrazbi, lahko rečemo, da kategorične neenakosti, med katere sodi tudi izobrazba, ustvarjajo neenako distribucijo virov. Neenaka distribucija virov pomeni, da imajo posamezniki z različno stopnjo izobrazbe neenak dostop do digitalnih tehnologij. Posamezniki z različno stopnjo izobrazbe dostopajo do različnih tehnologij. Od stopnje izobrazbe pa je odvisna

participacija v družbi, posledično neenaka participacija okrepi kategorične neenakosti – izobrazbo – ter neenako distribucijo virov.

V nadaljevanju bom definirala izobrazbo na osnovi kategorične neenakosti ter predstavila njeno vlogo pri proučevanju digitalne neenakosti.

5.2 Kategorične neenakosti

Van Dijk (2005, 17) meni, da so za neenako distribucijo virov, ki so potrebni za dostop do novih medijev, odgovorne osebne in pozicijske relacijske kategorije. Osebne relacijske kategorije temeljijo na fizičnih in mentalnih lastnostih posameznika – kot so npr. starost, spol, rasa, znanje in osebnost. Pozicijske relacijske kategorije pa so povezane s posebnim položajem v delitvi dela, na področju izobrazbe, gospodinjstev in znotraj ali med narodi. Neenakosti, ki temeljijo na pozicijskih kategorijah, so popolnoma družbene, vendar pa vse relacijske kategorije, ko je npr. osebna verska relacija musliman-jud, še ne pogojujejo neenakega vira dostopa do IKT. Van Dijk (2005, 9) je podal seznam najpomembnejših parov relacijskih kategorij, ki so povezani z digitalnim razkorakom. Med najpomembnejše osebnostne relacijske pare sodijo starost ali generacija (mlad–star), spol (moški–ženska), rasa ali narodnost (črn–bel), inteligentnost ali bistrost (visoka–nizka) in osebnost (ekstravertiranost-introvertiranost). Med pozicijske pare pa uvrščamo delo (delodajalec–zaposleni, zaposleni–brezposelni), gospodinjstvo (starši–otrok, mož–žena), narodnost (med razvitimi–nerazvitimi, znotraj mesta–podeželja) in izobrazbo (višja–nižja). Izobrazbo lahko torej v tem primeru opredelim kot pozicijsko relacijsko kategorijo.

Relacijske kategorije, našete zgoraj, pa ne povzročajo vedno razlike v dostopu do novih tehnologij. To se običajno zgodi le v primerih metodološkega individualizma. Ker je tudi pri mojem empiričnem delu uporabljen metodološki individualizem, je pričakovati razlike v dostopu do novih tehnologij glede na izobrazbo.

Izhajajoč iz van Dijkovega (2005) koncepta, obstajajo trije mehanizmi, ki povežejo kategorične neenakosti z distribucijo virov. Ti trije mehanizmi so družbena izključenost, ki se nanaša na prizadevanje močnejših za izključitev manj močnih do določenih prednosti družbenih odnosov (Parkin v Van Dijk 2005, 18), izkoriščanje in nadzor.

5.3 Konceptualno pojmovanje dostopa in digitalne neenakosti

Kadar govorimo o digitalnem razkoraku, ta pojem pogosto najprej povežemo s pojmom dostopa. Mnoge ameriške raziskave so pokazale, da obstaja močna povezanost med dostopom do interneta in izobrazbo. Wilhelm (v Norris 2001, 81) ugotavlja, da je povezanost močnejša od katere koli druge demografske ali družbene spremenljivke. To smo omenjali že večkrat v predhodnih poglavjih, razlogov za to pa je seveda več. Eden od očitnih, ki ga omenja tudi Norris (2001, 82), je dejstvo, da šolske izobraževalne ustanove predstavljajo okolje, v katerem je zagotovljena zelo bogata količina informacij v vseh informacijsko-tehničnih oblikah. V večini držav so prav izobraževalne ustanove med prvimi opremljene z internetom. Izobrazba hkrati izboljšuje analitično razmišljanje in informacijsko filtriranje, ki povečujeta pokritost »online« informacijskih tokov pa tudi širjenje računalniškega znanja, pismenosti in jezika.

Van Dijk (2005, 23) splošen pojem *dostopa* konceptualno razdeli na štiri specifične vrste, ki se nanašajo na dostop do digitalnih tehnologij, računalnikov in internetne povezave. Ti štirje tipi dostopa so motivacijski dostop (motivacija za uporabo digitalne tehnologije), materialni ali fizični dostop (imeti v lasti računalnik in internetno povezavo ali dovoljenje za uporabo le-teh), dostop do veščin (imeti razvite digitalne veščine, operacijske, informacijske in strateške) in uporabniški dostop (število in raznolikost aplikacij). Pogoj celotnega vzorca je motivacija, ki z združitvijo fizičnega dostopa lahko postane uspešna. Ko se to zgodi, prisvojitvev novih tehnologij vodi v razvoj digitalnih veščin vseh vrst. Za zadovoljivo uporabo aplikacij novih medijev morajo torej biti izpolnjeni pogoji fizičnega dostopa in primernih digitalnih veščin.

Do izključenosti določenih oblik dostopa pa lahko pride zaradi različnih relacijskih kategorij – med njimi tudi izobrazbe. Izobrazba v veliki meri vpliva na doseganje vseh vrst dostopa, sama pa bom izpostavila končni tip dostopa – uporabo.

5.3.1 Uporaba IKT

Motivacijski in materialni dostop ter veščine so osnovni predpogoji za doseganje končnega tipa dostopa – uporabe IKT. Van Dijk (2005, 95) ugotavlja, da je glede na dejansko uporabo, čas uporabe, raznolikost uporabe, širokopasovno uporabo in kreativno uporabo razkorak v uporabi veliko večji kot pri fizičnem dostopu in razkoraku veščin. Tukaj je prisoten Matthewsov model (Van Dijk 2005, 96), ki na splošno pomeni, da bogati postajajo le še bogatejši. V našem primeru to pomeni, da so tisti, ki že imajo večino virov in najboljšo pozicijo v družbi, prav tako deležni največ ugodnosti vsakega novega vira, kot sta npr. posedovanje in uporaba novih tehnologij. Torej so bolj izobraženi deležni tudi največ ugodnosti, ki jih ponuja IKT, medtem ko ostanejo manj izobraženi prikrajšani za določene vire.

Natančna dnevna uporaba računalnika in interneta je v tem primeru veliko bolj veljaven kazalnik kot izjava posameznika o uporabi tega medija v določenem času in prostoru. Glede na raziskave, ki jih je opravil Van Dijk (2005), je glavni vzrok za nastanek razlik v uporabi v on-line izkušnjah, za katere je znano, da so povezane z zaposlitvijo in izobraževalnim statusom ter izobrazbo in dohodkom.

Računalniki in internet so vsekakor eni najbolj multifunkcionalnih medijev v zgodovini. Obstaja kar nekaj klasifikacij glede na uporabo. Van Dijk (2005, 129) poda eno izmed bolj popularnih, in sicer razlikovanje med informacijo, komunikacijo, izvršitvijo (transakcijo) in zabavo. Poleg omenjene kategorizacije doda še svojo. Pravi, da sta računalnik in internet primarno medija za procesiranje informacij in vzpostavljanje komunikacije, ki sta se najprej uporabljala v službi, za izobrazbo in poslovanje. V zadnjih 10 letih pa se je razširil tudi na področje nakupovanja in zabave. Raziskave (Van Dijk 2005, 111) dokazujejo, da so ljudje z višjo izobrazbo in dohodkom bolj nagnjeni k uporabi podatkovnih baz, preglednic, knjigovodstva in predstavljanja aplikacij kot tisti z nižjo izobrazbo in dohodkom. Ti imajo rajši enostavna posvetovanja, igre in druge oblike zabave. Bolj izobraženi uporabljajo internet bolj za e-pošto, informacije, izobrazbo, delo, poslovanje in nakupovanje kot manj izobraženi. Že tukaj lahko opazimo razlikovanje med višjo in nižjo izobrazbo, ki prispeva k širjenju digitalnega razkoraka. Te razlike v uporabi IKT prikažem v empiričnem delu, kjer opredelim namen uporabe interneta.

Omenimo lahko tudi vedno bolj pomembno vlogo uporabe širokopasovnega interneta, ki odpravi skrbi, povezane s časom povezave na internet. S prisvojitvijo te oblike povezave uporabniki povečujejo čas, preživet na internetu, in raznolikost internetnih aplikacij, ki jih uporabljajo. Prišlo je do pojava in izoblikovanja »širokopasovne elite« (Van Dijk 2005, 114), ki opravlja do deset »online« aktivnosti v enem dnevu. Po besedah Maddena (v Van Dijk 2005, 115) so uporabniki širokopasovnega interneta tudi bolj aktivni in kreativni na omrežju kot tisti, ki imajo klicno povezavo. Bolj izobraženi, ljudje z višjimi dohodki, mladi in uporabniki širokopasovnega interneta uporabljajo internet bolj za objavlanje fotografij na spletu, vzdrževanje spletne strani in objavlanje komentarjev v »online« novičarskih skupinah kot tisti z nasprotnim socialnim statusom.

Van Dijk (2005, 116) je sklepal, da bodo postali materialni viri z doseženim fizičnim dostopom manj pomembni. Pomembnost dohodka in materialnih virov se manjša z veščinami in uporabo, v ospredje pa stopajo konjunktivni viri in osebne karakteristike, kot sta starost in spol.

Miselni viri so manj pomembni za uporabo IKT kot pa za motivacijski dostop in veščine, kljub temu pa ostajajo osnova za dejansko uporabo, dolžino oz. čas uporabe ter vrsto in težavnost uporabljenih aplikacij. Najbolj splošen in uporabljen kazalnik za merjenje prisotnosti miselnih virov je stopnja izobrazbe (Van Dijk 2005, 117). Pri ameriškem projektu Pew (v van Dijk 2005, 118) so prišli do ugotovitve, da 35 % Američanov s srednjo šolo ali manj in 89 % Američanov s fakulteto ali več dejansko uporablja internet. Čas uporabe interneta in računalnika je prav tako daljši med ljudmi z višjo izobrazbo kot med tistimi z nižjo. Tudi Howard (v van Dijk 2005, 118) pokaže, da Američani z diplomo ali višjo izobrazbo internet uporabljajo predvsem za iskanje informacij, e-pošto, delo, izobraževalne namene, poslovanje in nakupovanje, medtem ko tisti brez diplome ali manj internet uporabljajo predvsem za zabavo, neposredno sporočanje ali za komuniciranje v klepetalnicah. Te razlike niso povezane le z različnimi veščinami in večjo ali nižjo izkušenostjo uporabe nove tehnologije, ampak so povezane z določenim znanjem in razumevanjem potrebe po teh naprednih aplikacijah za iskanje informacij in uporabo le-teh za razvoj, raziskovanje, višjo izobrazbo in poslovanje.

5.3.2 *Matthewsov model*

Sociolog Robert Merton (v Van Dijk 2005, 125) je fenomen z geslom »*bogati postajajo bogatejši*« poimenoval učinek Matthew. Njegovo bistvo je v tem, da od novih medijev oz. tehnologij dobijo največ koristi tisti, ki že posedujejo določene ugodnosti le-teh. Prve kategorije, ki so imele največ ugodnosti in koristi od novih tehnologij, so družbeni razredi z visokim dohodkom, višjo izobrazbo, boljše in polno zaposlitvijo in generacije z najvišjim učnim potencialom – mladi. Nanašajoč se na večšine, lahko rečemo, da so posamezniki iz višjega družbenega razreda, predvsem tisti z višjo stopnjo izobrazbe, moški in mladi bili prvi in najbolj uspešni pri razvijanju digitalnih veščin. To se nanaša na informacijske in strateške digitalne veščine, ki jih najprej obvladajo tisti, ki so večji tudi s starimi mediji.

Učinek Matthew pa je povezan tudi s hipotezo razkoraka v znanju, ki so jo podali Tichenor in ostali (v Van Dijk 2005, 126). Hipoteza razkoraka v znanju pa govori le o razlikovalni difuziji in razvoju znanja in informacij. Teorija razkoraka v uporabi je v primerjavi s slednjo širša, saj govori o dejanjih in vedenju v določenem kontekstu. To pa vključuje znanje in informacije.

Van Dijk (2005, 127) našteje vzroke za nastanek razkoraka uporabe IKT v trenutni družbi. To so družbena in kulturna diferenciacija in individualizacija postmoderne družbe; vzpon družbeno-ekonomskih neenakosti v dohodku, zaposlitvi in lastništvu ter komercializacija javnih informacij in komunikacijskih pripomočkov. Rezultat teh neenakosti se odraža v karakteristikah IKT: kompleksnosti, strošku, multifunkcionalnosti, pristranski vsebini. Ti vzroki in karakteristike skupaj povečujejo možnost različne uporabe novega medija med različnimi kategorijami in razredi populacije ter strukturalnega razkoraka uporabe.

V informacijski družbi prihaja do velikih razkorakov. Vse družbene in kulturne razlike so odraz uporabe računalnika in interneta. To je za Van Dijka (2005, 130) prvi razlog, zaradi katerega so razlike v uporabi večje kot razlike v motivaciji, materialnem dostopu in veščinah. Drugi vzrok, ki ga navaja glede večjih razlik, je dejstvo, da digitalni medij deluje kot orodje in trendovski ojačevalec. Trditev, da sta računalnik in internet ena najbolj multifunkcionalnih medijev v zgodovini, ki prodira v vse sfere življenja in ponuja najrazličnejše aplikacije za vsak okus, je Van Dijk (2005, 130) podal kot tretji razlog povečanja razlik v uporabi. Glede na zgoraj naštete razloge lahko govorimo o prvih znakih

pojava razkoraka v uporabi med tistimi z višjim družbenim položajem, dohodkom in izobrazbo, ki uporabljajo napredno računalniško tehnologijo in internet za informacije, komunikacijo, delo, poslovanje in izobraževanje, ter tistimi z nižjim družbenim položajem, dohodkom in izobrazbo, ki uporabljajo bolj enostavne aplikacije za iskanje informacij, komunikacijo, nakupovanje in zabavo. Ta pojav ni nekaj novega in pomeni, da se napredne visokotehnološke družbe hitro razvijajo v informacijsko družbo in družbo omrežij. V tem primeru postajajo razlike v uporabi novih medijev za iskanje informacij, komunikacijo, delo, izobraževanje in družbeno življenje ključnega pomena na vseh položajih in odnosih v družbi.

6 EMPIRIČNI DEL

V drugem delu diplomske naloge sem se osredotočila na empirično proučevanje digitalnega razkoraka. Namen naloge je ugotoviti, ali obstaja razkorak v dostopu in uporabi interneta glede na družbenoekonomski dejavnik – v mojem primeru stopnjo formalno dosežene izobrazbe. V nadaljevanju bom prikazala stopnjo razkoraka v dostopu do interneta in uporabi interneta (pogostost uporabe, lokacija uporabe ter namen uporabe glede na nedoseženo, osnovno, srednjo in visoko stopnjo formalne izobrazbe).

6.1 Metodologija in opis vzorca

Podatki, ki jih bom analizirala v svojem diplomskem delu, so bili zbrani v okviru raziskave o uporabi IKT v Sloveniji. Narejena je bila na podlagi standardiziranega vprašalnika Eurostata s tematskimi sklopi: dostop do izbranih IKT, uporaba računalnika, uporaba interneta, poslovanje po internetu ter e-veščine. Reprezentativna terenska raziskava je bila izvedena aprila 2005, vanjo pa je bilo vključenih 1460 anketirancev (Projekt RIS in SURS 2005).

Najprej sem razdelila svojo osnovno spremenljivko – stopnjo dosežene izobrazbe – v štiri skupine: skupina brez dosežene formalne izobrazbe, ki predstavlja 8,5 % celotnega vzorca, skupina z doseženo osnovno šolo (21,4 %), skupina s srednješolsko izobrazbo (53,5 %) in skupina z doseženo visoko izobrazbo (16,7 %). Zanimalo me je tudi, kakšna je sestava teh skupin. Prvo skupino, tj. z nedokončano izobrazbo, sestavljajo v večini (70 %) otroci, učenci, dijaki in študentje, ki so mlajši od 30 let. Ta ugotovitev je pričakovana, kajti v to skupino sodijo tisti, ki so še šoloobvezni in po večji verjetnosti nimajo dokončane osnovne izobrazbe. V skupini jim sledijo osebe, starejše od 60 let (18 %), ki niso nikoli dokončale formalne izobrazbe. Podobno velja za drugo skupino, v katero sodijo osebe z dokončano osnovno šolo. Drugačno stanje je v skupini z dokončano srednjo šolo. Sestavljajo jo večinoma zaposleni (42,1 %), ki so stari od manj kot 30 do 60 let. To skupino v veliki večini sestavlja delovno aktivno prebivalstvo. Če pogledamo še zadnjo skupino, lahko ugotovimo, da je delež visoko izobraženih zaposlenih 75,3 % in starih od 39 do 45 let 41,8 %.

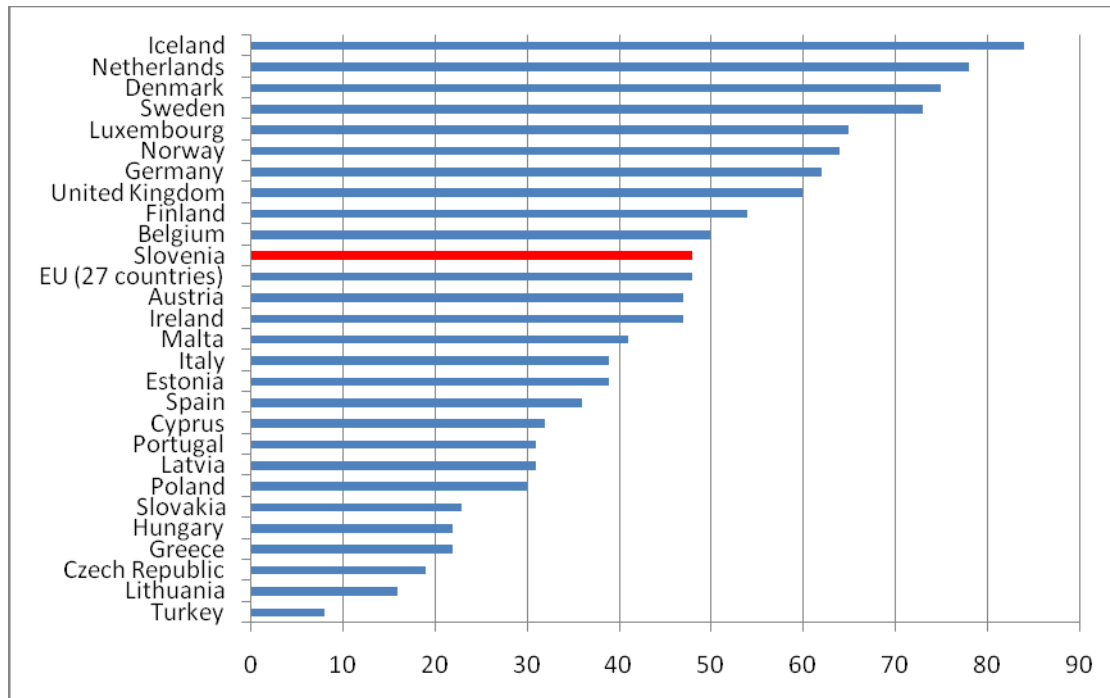
Za nadaljnjo analizo sem uporabila opisne statistike, na podlagi katerih bom ugotavljala razlike med različnimi izobrazbenimi skupinami glede dostopa in uporabe interneta.

6.2 Dostop do interneta

V tem delu podrobneje opredelim dostop do interneta, ki je ključnega pomena za nadaljnjo uporabo. Zanimalo me je, na katero mesto se uvršča Slovenija glede dostopa do interneta v Evropi. Podam tudi kratek časovni pregled glede izbranih demografskih spremenljivk.

Kot že omenjam v prejšnjih poglavjih, je za možnost participacije v informacijski dobi nujen dostop, ki je posamezniku dosegljiv. V Sloveniji je delež gospodinjstev, ki imajo dostop do interneta, za leto 2005 znašal 48 %, do leta 2008 pa narasel na 59 % (glej sliko 2.1). To jo uvršča v evropsko povprečje. Na sliki 6.1 je grafično ponazorjen položaj Slovenije leta 2005 glede dostopa do interneta v primerjavi z drugimi evropskimi državami.

Slika 6.1: Dostop do interneta v EU za leto 2005

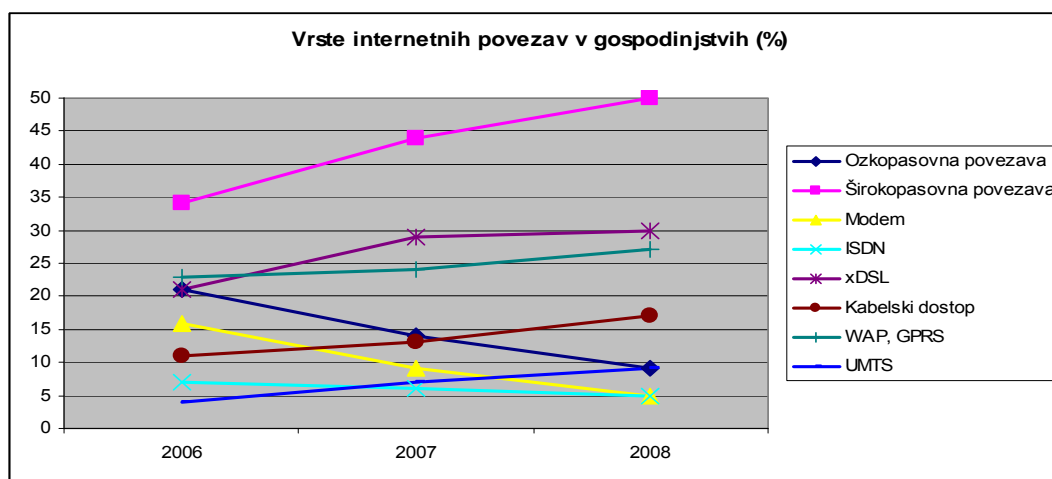
Vir: Eurostat (2009).

Ko govorimo o informacijsko-komunikacijski infrastrukturi, lahko omenimo tudi vrste internetnih povezav, ki so v državi na razpolago. V Sloveniji lahko gospodinjstva do

interneta dostopajo preko ozkopasovne ali širokopasovne povezave – natančneje preko modema, ISDN-ja, xDSL-a, kableskega dostopa, WAP-a ali GPRS-a ter UMTS-a. V prvem četrtletju 2005 je 19 % gospodinjstev v Sloveniji dostopalo do interneta preko širokopasovne povezave (SURS 2005). Kot je razvidno iz slike 6.2, se je uporaba širokopasovnega dostopa do interneta v zadnjih treh letih povečala za 16 %, uporaba ozkopasovne povezave pa zmanjšala za 12 %.

Če Slovenijo primerjamo z evropskimi razmerami, kar se tiče širokopasovne povezave, je le-ta nad evropskim povprečjem. V vsej Evropski uniji ima 49 % gospodinjstev dostop do interneta preko širokopasovne povezave, medtem ko v Sloveniji ta delež znaša 50 %.

Slika 6.2: Vrste internetnih povezav v Sloveniji

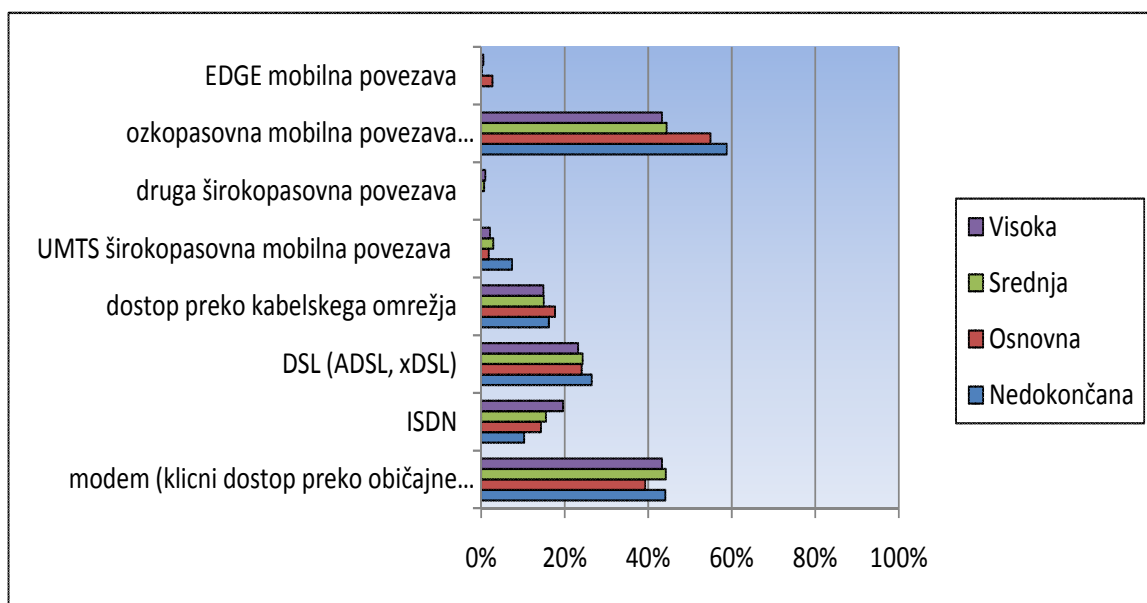
Vir: SURS (2008).

V tem primeru lahko omenim projekt i2010 (2009), ki se poleg drugih tem ukvarja tudi s področjem širokopasovne povezave, saj poskuša zmanjšati razkorak v dostopu, hitrosti, kakovosti in ceni širokopasovne povezave med urbanimi in ruralnimi območji. Eden izmed ciljev evropske komisije je 100 % hitra širokopasovna internetna pokritost do leta 2010.

Kakšna pa je sestava uporabnikov širokopasovnega dostopa? Ker je osnova diplomskega dela digitalni razkorak glede na formalno doseženo izobrazbo, bom podala razlike, ki se kažejo v vrsti internetnih povezav, s katerimi gospodinjstvo dostopa do interneta. Iz slike 6.3 je razvidno, da ni večjih razlik v vrsti dostopa do interneta glede na stopnjo dosežene izobrazbe. V prvi polovici leta 2005 uporabljajo gospodinjstva za dostop do interneta

predvsem ozkopasovno mobilno povezavo ter modem oz. klicni dostop. Uporaba širokopasovnega dostopa je šele na tretjem mestu z uporabo DSL-ja. Način dostopa do interneta ni odvisen od stopnje izobrazbe, lahko pa je odvisen od drugih družbenoekonomskih segmentov, kot je dohodek ali status.

Graf 6.3: Vrste internetnih povezav v gospodinjstvu glede na formalno izobrazbo

Vir: RIS in SURS (2005).

6.2.1 Demografske razlike

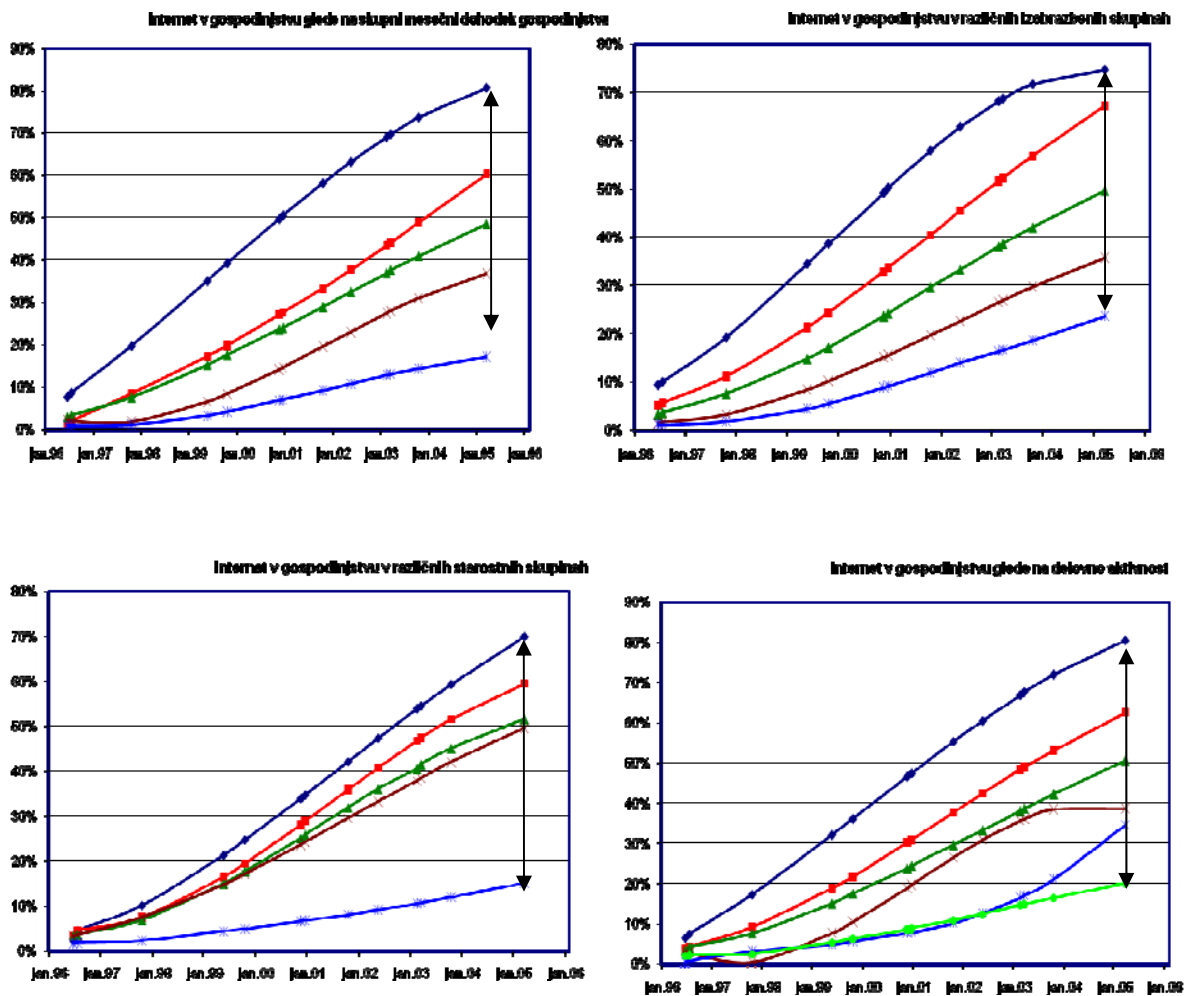
Že Van Dijk (2005, 50) pravi, da je prišlo v zadnjih 10 letih do večjih razlik glede fizičnega dostopa do računalnikov in interneta med različnimi deli populacije in med različnimi državami. Statistike kažejo razlike med ljudmi glede na dohodek, izobrazbo, zaposlitev, geografsko poreklo, starost, spol in narodnost ter raso. Ko govorimo o razkoraku med različnimi osebnimi in pozicijskimi relacijskimi kategorijami⁷ v Sloveniji, lahko potrdimo, da je razkorak v posameznih kategorijah postopoma naraščal, kar je grafično ponazorjeno na sliki 6.4.

Kot že omenjeno, se je razkorak pojavil med različnimi deli populacije. Tabela 6.1 v nadaljevanju prikazuje razvoj digitalnega razkoraka za obdobje petih let – od 2000 do

⁷ Osebnostne relacijske kategorije temeljijo na fizičnih in mentalnih lastnostih posameznika, pozicijske relacijske kategorije pa so povezane s posebnim položajem v delitvi dela, na področju izobrazbe, gospodinjstev ter med narodi (Van Dijk 2005, 9).

2005. Razkorak v dostopu do interneta se je v tem obdobju *zmanjšal pri spolu* za 2 % ter celo za 12 % glede na tip krajevne skupnosti. Do *širjenja razkoraka pa je prišlo pri dohodku, starosti in izobrazbi*. Najbolj se povečujejo razlike glede na starost (+27 %), takoj za starostjo sledita dohodek (+21 %) in izobrazba (+10 %). V svoji nalogi sem se osredotočila na izobrazbo kot demografsko spremenljivko, kjer se razlike v dostopu do interneta povečujejo. Glede na stopnjo povečanja digitalnega razkoraka je na tretjem mestu, takoj za starostjo in dohodkom.

Slika 6.4: Rast razkoraka glede na demografske kazalce: dohodek, izobrazbo, starost in delovno aktivnost

Vir: Dolničar (2007).

Na podlagi proučevanja demografskih razlik pri širjenju oz. oženju digitalnega razkoraka lahko na grobo določimo profil posameznika, ki ima dostop do interneta. Za Slovenijo velja, da so tipični posamezniki, ki dostopajo do interneta, moški z višjim dohodkom, višje izobraženi ter mlajši od 35 let. Digitalni razkorak je *najmanjši glede na spol*, ki se je za razliko od ostalih, z izjemo tipa krajevne skupnosti, zmanjšal. To kaže na vedno večjo enakopravnost med spoloma, čeprav glede dostopa do interneta med njima ni bilo nikoli večjega razlikovanja.

Primerjamo lahko tudi spreminjanje stopnje digitalnega razkoraka skozi čas – v našem primeru med letoma 2000 in 2005. Podatki kažejo, da se je dostop do interneta v tem obdobju povečal za 35 % pri mlajših od 35 let, za 24 % pri tistih z visoko izobrazbo ter za 30 % pri posameznikih z višjim dohodkom. Delež povečanja dostopa do interneta je bistveno manjši pri starejših (za 8 %), dostop pri posameznikih z nižjo izobrazbo se je povečal za 15 %, za 10 % pa se je povečal pri tistem delu populacije z najnižjimi dohodki. Pritrdimo lahko ugotovitvam Bonfadellija (2002, 76), ki pravi, da se je dostop do interneta skozi čas bistveno bolj povečal v privilegiranih segmentih družbe kot pa v deprivilegiranih segmentih. V primeru Slovenije lahko izpostavim dve demografski spremenljivki, in sicer spol ter tip krajevne skupnosti. Pri spremenljivkah se je dostop v večji meri povečal pri deprivilegiranih segmentih. To je še posebej opazno pri tipu krajevne skupnosti, kjer se je dostop do interneta pri mestnem prebivalstvu povečal za 19 %, medtem ko se je pri vaškem kar za 31 %. To lahko pripišemo dejstvu, da so bile načrtno sprejete strategije za razvoj ruralnih območij in območij s slabo pokritostjo internetnega omrežja. Eden izmed osrednjih ciljev strategije i2010 je namreč ustvariti enoten informacijski prostor, ki ne izključuje niti ruralnih območij. Pri spolu pa omenimo, da razlike v dostopu do interneta nikoli niso bile zelo izrazite, zato je razlika med moškimi in ženskami, ki imajo dostop do interneta, le 2 %.

Osrednja tema naloge je hipoteza razkoraka v znanju, nanašajoč se na digitalni razkorak. Glede na zgoraj dobljene rezultate lahko rečemo, da se le-ti ujemajo z omenjeno hipotezo. Hipoteza pravi, da populacija iz višjih družbenih segmentov hitreje dostopa do informacij, ki jih mediji posredujejo v družbo, kot tista populacija ali posamezniki iz nižjih družbenoekonomskih segmentov. To je razvidno iz tabele 6.1, kjer se razkoraki v določenih segmentih družbe v določenem obdobju proučevanja ne zmanjšajo, razen pri spolu in tipu krajevne skupnosti, katere razloge za obraten pojav sem že predhodno pojasnila.

Tabela 6.1: Razvoj digitalnega razkoraka glede dostopa do interneta v obdobju 2000–2005

Uporabniki (%)	2000	2001	2002	2003	2005	POVEČANJE
Skupaj	24 %	29 %	33 %	38 %	49 %	
Moški	27	32	36	41	52	25 %
Ženske	21	27	31	36	48	26 %
Razkorak glede na spol	6 %	6 %	5 %	5 %	4 %	-2 %
Manj kot 30	35	42	47	54	70	35 %
30–45	29	36	41	47	59	31 %
46–60	26	32	36	42	52	26 %
Več kot 60	7	8	9	11	15	8 %
Razkorak glede na starost	28 %	34 %	38 %	44 %	55 %	27 %
Osnovna	9	12	14	17	24	15 %
Poklicna	15	20	23	27	36	20 %
Srednja	34	40	46	52	67	34 %
Visoka	50	58	63	69	75	24 %
Razkorak glede na izobrazbo	41 %	46 %	49 %	52 %	51 %	10 %
Četrty kvartil	51	58	63	70	81	30 %
Tretji kvartil	28	33	38	44	60	33 %
Drugi kvartil	15	20	23	28	37	22 %
Prvi kvartil	7	9	11	13	17	10 %
Razkorak glede na dohodek	43 %	49 %	52 %	57 %	64 %	21 %
Mestna	32	37	41	45	51	19 %
Primestna	25	29	32	37	50	25 %
Vaška	18	23	27	33	49	31 %
Razkorak glede na tip krajevne skupnosti	14 %	14 %	14 %	12 %	2 %	-12 %

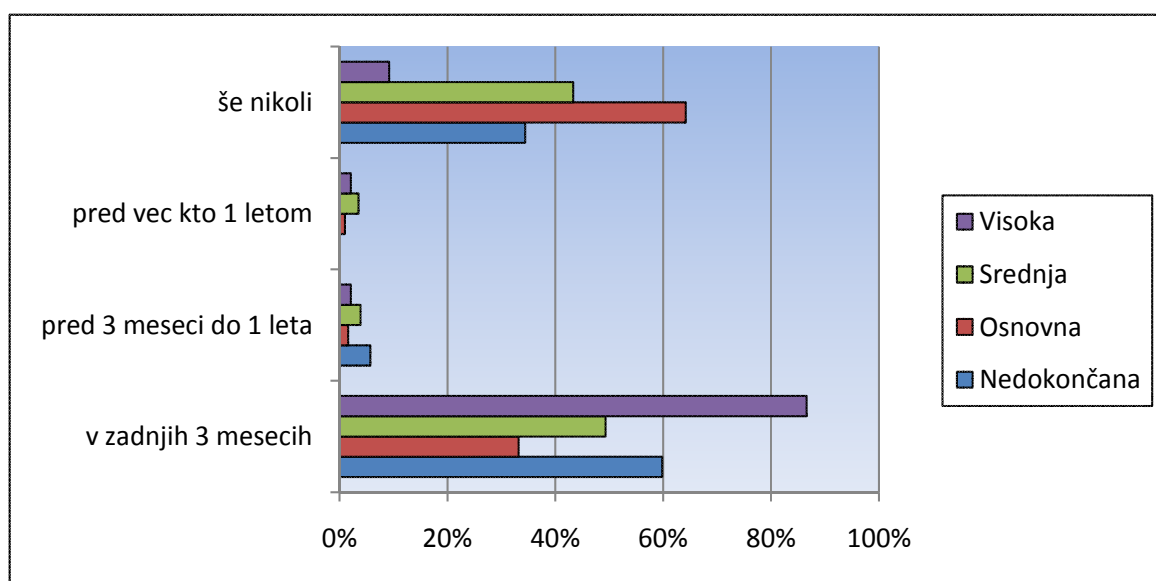
Vir: SJM 2000–2005.

6.3 Razkorak v uporabi interneta glede na izobrazbo

Ko je premagana ovira dostopa do interneta, se uporabniki spopadejo s tistimi, ki se nanašajo na samo uporabo IKT. V nadaljevanju bom prikazala uporabo interneta glede na stopnjo dosežene formalne izobrazbe in dodatno opredelila pogostost uporabe ter lokacijo dostopa.

Če primerjamo izobrazbene skupine, vidimo, da so visoko izobraženi v zadnjih treh mesecih več uporabljali internet (kar 87 %) kot tisti z nedokončano formalno izobrazbo (60 %). Še najmanj so v zadnjih treh mesecih internet uporabljali tisti z osnovnošolsko izobrazbo. Med tistimi, ki interneta niso še nikoli uporabljali, izstopa skupina z največ dokončano osnovno šolo. Teh je 64 %, kar je razvidno iz slike 6.5.

Slike 6.5: Uporaba interneta glede na formalno izobrazbo

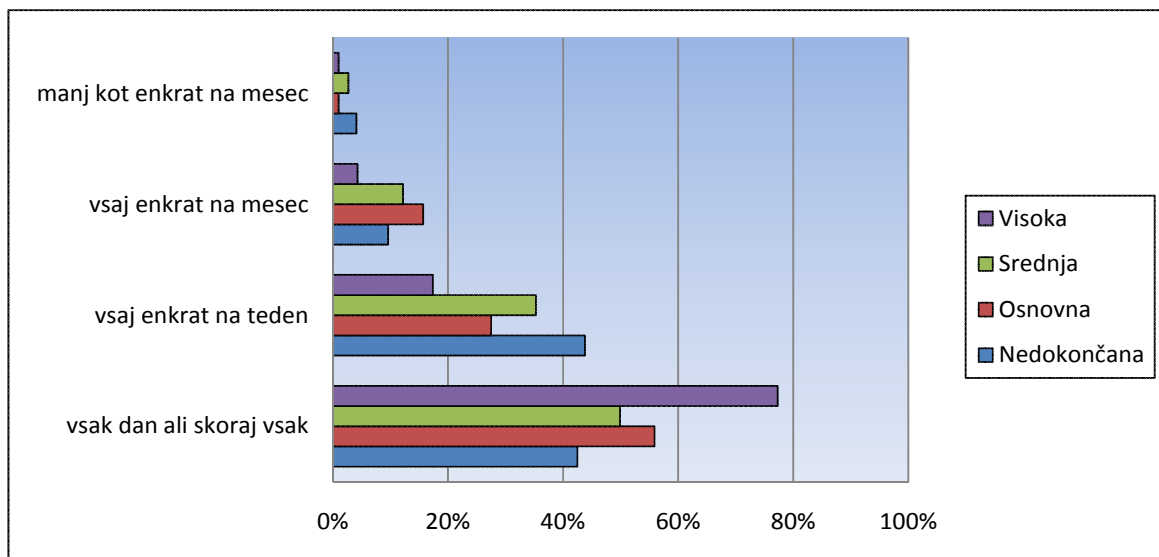

Vir: RIS in SURS (2005).

Natančneje me je zanimalo, kako pogosto internet uporabljajo osebe, ki so ga uporabljale v zadnji 3 mesecih. Internet vsak dan ali skoraj vsak dan uporablja 77 % visoko izobraženih in le 42 % posameznikov z nedokončano izobrazbo. Iz slike 6.6 je razvidno, da je največji razkorak (35 %) med najnižje in najvišje izobraženimi prav v vsakodnevni rabi interneta. Bonfadelli (2002, 77) ugotavlja, da uporabniki interneta z

višjo stopnjo izobrazbe dostopajo do interneta bolj pogosto kot tisti z nižjo izobrazbo. To lahko potrdimo tudi v našem primeru.

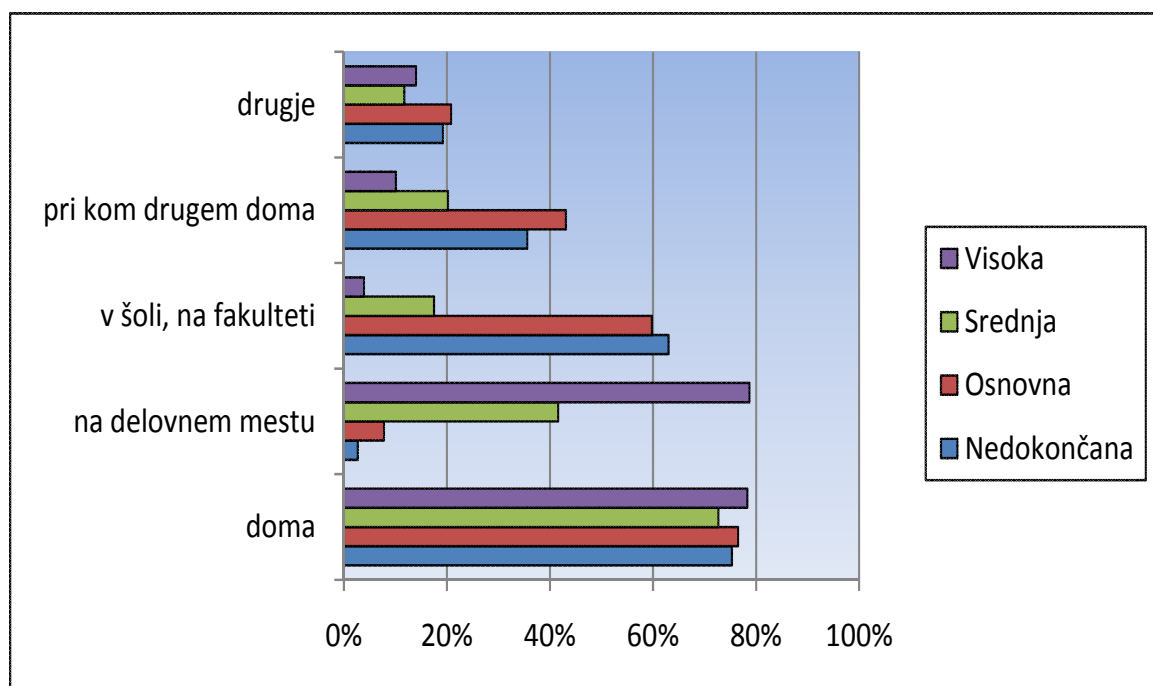
Graf 6.6: Pogostost uporabe interneta glede na formalno izobrazbo

Vir: RIS in SURS (2005).

Uporabniki interneta do IKT najpogosteje dostopajo od doma (75 %), sledijo delovno mesto (44 %), šola ali fakulteta (24 %) ter pri kom drugem doma (22 %). Iz slike 6.7 je razvidno, da so največje razlike v lokaciji uporabe glede na doseženo stopnjo izobrazbe pri dostopanju do interneta na delovnem mestu. Na delovnem mestu internet uporablja 79 % visoko izobraženih in le 3 % tistih z nedokončano izobrazbo, medtem ko kar 63 % tistih z nedokončano izobrazbo internet uporablja v šolah, fakultetah. Razlaga je jasna, saj so visoko izobraženi zaposleni in imajo službe, kjer lahko dostopajo do interneta, medtem ko tisti, ki imajo nepopolno izobrazbo verjetno še obiskujejo določene izobraževalne ustanove in imajo od tam priložnost dostopa do interneta. Najmanjša razlika, le 3 %, med skupinami glede na najnižjo in najvišjo doseženo izobrazbo je med tistimi, ki uporabljajo internet od doma. Dostop do interneta pri kom drugem doma najpogosteje uporablja skupina z doseženo osnovnošolsko izobrazbo (43 %).

Slika 6.7: Lokacija dostopa do interneta glede na formalno izobrazbo

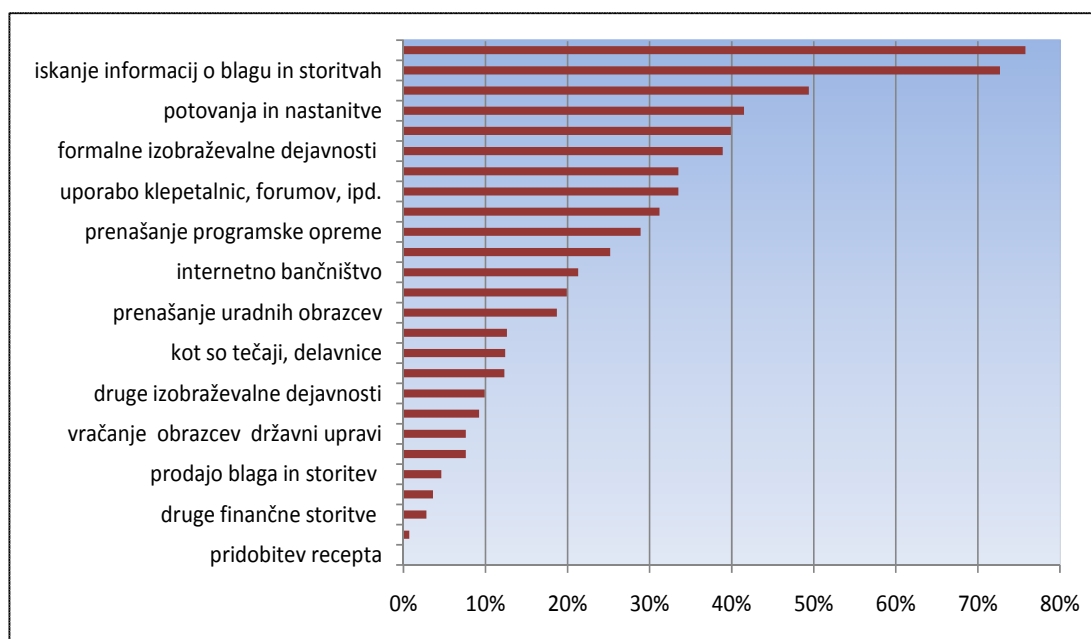

Vir: RIS in SURS (2005).

6.3.2 Namen uporabe interneta in dosežena formalna izobrazba

Zanimal me je tudi namen uporabe interneta in kakšne dejavnosti opravljajo posamezniki ne glede na lokacijo dostopa. Iz slike 6.8 lahko razberemo, da se internet največkrat uporablja za prejemanje in pošiljanje elektronske pošte (76 %), iskanje informacij o blagu in storitvah (73 %), prenašanje slik ali glasbe (50 %), čemur sledijo dejavnosti, povezane s potovanji in nastanitvijo (42 %). Najmanj pa je razširjena uporaba interneta v zdravstvene namene.

Slika 6.8: Uporaba interneta, namen in vrsta dejavnosti glede na formalno izobrazbo

Vir: RIS in SURS (2005).

Namen uporabe interneta pa se razlikuje tudi glede na stopnjo dosežene izobrazbe. V tabeli 6.2 so prikazane dejavnosti, ki jih posamezniki opravljajo na internetu, glede na nedokončano, osnovno, srednjo ali visoko izobrazbo. Posamezniki z nedokončano formalno izobrazbo internet večinoma uporabljajo za prenašanje slik ali glasbe (67 %), igranje ali prenašanje iger (60 %), za formalno izobraževanje (55 %) ter v enaki meri za pošiljanje in prejemanje elektronske pošte (48 %) in iskanje informacij o blagu in storitvah (48 %). Pošiljanje in prejemanje elektronske pošte (77 %) je najpogostejša dejavnost pri tistih z doseženo osnovnošolsko izobrazbo. Sledijo prenašanje slik ali glasbe (74 %), iskanje informacij o blagu in storitvah (66 %) ter uporaba klepetalnic in forumov (60 %). Tisti z dokončano srednjo šolo internet uporabljajo predvsem za iskanje informacij o blagu in storitvah (75 %), za pošiljanje in prejemanje elektronske pošte (73 %), za prenašanje slik ali glasbe (46 %) in uporabo storitev, povezanih s potovanji in nastanitvijo (42 %). Tudi visoko izobraženi internet uporabljajo predvsem za pošiljanje in prejemanje elektronske pošte (73 %) ter iskanje informacij o blagu in storitvah (80 %). Aktivnosti, ki sledijo, so branje ali prenašanje spletnih časopisov (59 %) in uporaba storitev, povezanih s potovanji in nastanitvijo (58 %).

Tabela 6.2: Namen uporabe interneta glede na formalno izobrazbo

	STOPNJA FORMALNO DOSEŽENE IZOBRAZBE				
INTERNETNA VSEBINA IN UPORABA	<i>Nedokončana</i>	<i>Osnovna</i>	<i>Srednja</i>	<i>Visoka</i>	<i>Razkorak</i>
	<i>(absolutne razlike)</i>				
KOMUNICIRANJE					
pošiljanje in prejemanje elektronske pošte	48%	77%	73%	91%	43%
telefoniranje preko interneta	7%	7%	7%	10%	3%
drugo komuniciranje (uporabo klepetalnic, forumov, ipd.)	44%	60%	29%	24%	-20%
ISKANJE INFORMACIJ IN SPLETNIH STORITEV					
branje ali prenašanje spletnih časopisov, revij	15%	23%	39%	59%	44%
uporabo storitev, povezanih s potovanji in nastanitvijo	16%	23%	42%	58%	42%
iskanje informacij o blagu in storitvah	48%	66%	75%	80%	32%
iskanje službe ali pošiljanje prijave za službo	4%	6%	16%	14%	9%
prenašanje programske opreme	22%	44%	26%	29%	7%
poslušanje spletnih radijskih postaj	15%	28%	21%	16%	1%
gledanje spletne televizije	11%	12%	10%	7%	-4%
prenašanje slik ali glasbe	67%	74%	46%	38%	-29%
igranje ali prenašanje iger	60%	53%	20%	8%	-52%
NAROČANJE IN PRODAJO BLAGA IN STORITEV, BANČNIŠTVO					
internetno bančništvo	4%	5%	21%	36%	32%
nakup, naročanje blaga ali storitev (razen delnic, finančnih storitev)	1%	8%	10%	22%	21%
druge finančne storitve (npr. nakup delnic)	0%	1%	3%	4%	4%
prodajo blaga in storitev (npr. preko dražb)	3%	5%	5%	5%	2%
KOMUNICIRANJE Z ORGANI DRŽAVNE UPRAVE					
pridobivanje informacij na spletnih straneh organov državne uprave	6%	13%	33%	54%	48%
prenašanje uradnih obrazcev	0%	5%	18%	34%	34%
vračanje izpolnjenih obrazcev organu državne uprave	1%	2%	8%	12%	10%
IZPOPOLNJEVANJE IN IZOBRAŽEVANJE					
druge izobraževalne dejavnosti, povezane z možnostjo zaposlitve	4%	3%	11%	13%	9%
izobraževalne dejavnosti, kot so tečajji, delavnice	14%	7%	10%	19%	6%
formalne izobraževalne dejavnosti (šola, univerza, itd.)	55%	52%	36%	32%	-23%
DEJAVNOSTI POVEZANE Z ZDRAVJEM					
iskanje informacij, povezanih z zdravjem (npr. o poškodbah, boleznih, prehrani, izboljšanju zdravja, itd.)	12%	19%	32%	43%	31%
zdravstvene nasvete pri zdravniku	0%	1%	4%	5%	5%
naročanje pri zdravniku	0%	0%	1%	1%	1%
pridobitev recepta od zdravnika	0%	0%	0%	0%	0%

Vir: RIS in SURS (2005).

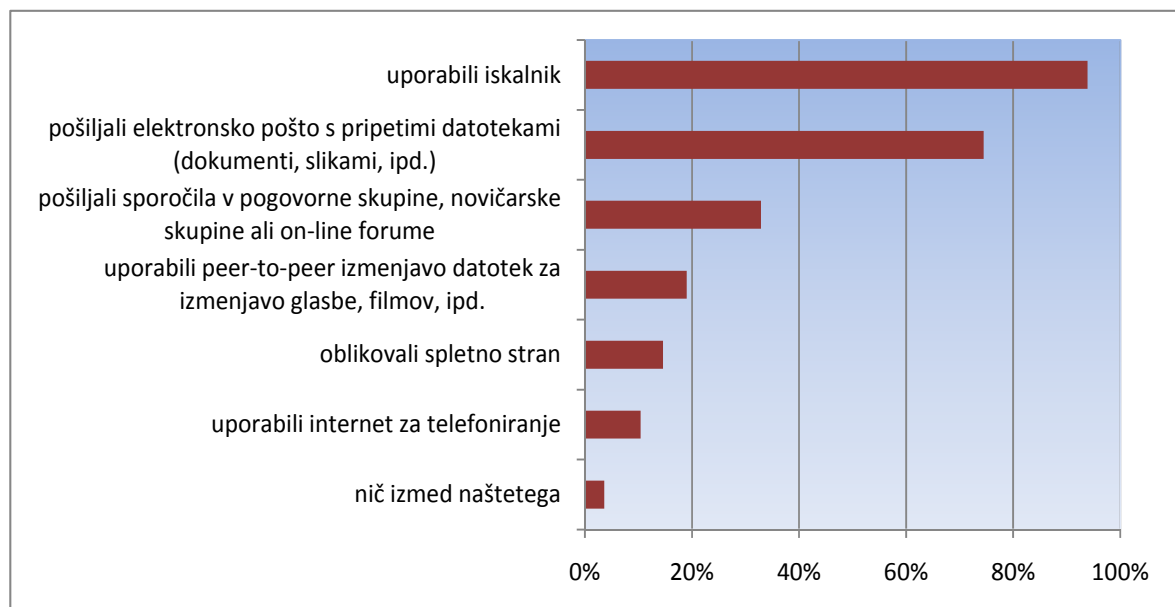
Največji razkorak med najnižje in najvišje izobraženimi je opazen pri pridobivanju informacij na spletnih straneh organov državne uprave. Razkorak med tistimi, ki opravljajo omenjeno aktivnost in nimajo dokončane izobrazbe, in tistimi, ki imajo visoko izobrazbo, je 48 %. Visoko izobraženi internet v večji meri uporabljajo za komuniciranje in pridobivanje informacij, medtem ko manj izobraženi internet uporabljajo predvsem za zabavo in za potrebe formalnega izobraževanja.

Razlike med izobrazbenimi segmenti ne podpirajo hipoteze, ki sta jo formulirala Nie in Erbring (v Bonfadelli 2002, 79) in pravi, da *skoraj ni izobrazbenih razlik v uporabi interneta*, če posamezniki le imajo dostop do novega medija. Poleg izobrazbenih razlik van Dijk (v Bonfadelli 2002, 80) omenja tudi pomembnost spola in starosti, ki diskriminirata uporabnike interneta.

6.4 Razkorak in veščine

Da bi lahko bil posameznik popolnoma vpet v informacijsko družbo, mora poleg dostopa, načina uporabe imeti tudi določeno znanje za uporabo novih tehnologij.

Slika 6.9: E-veščina pri uporabi interneta

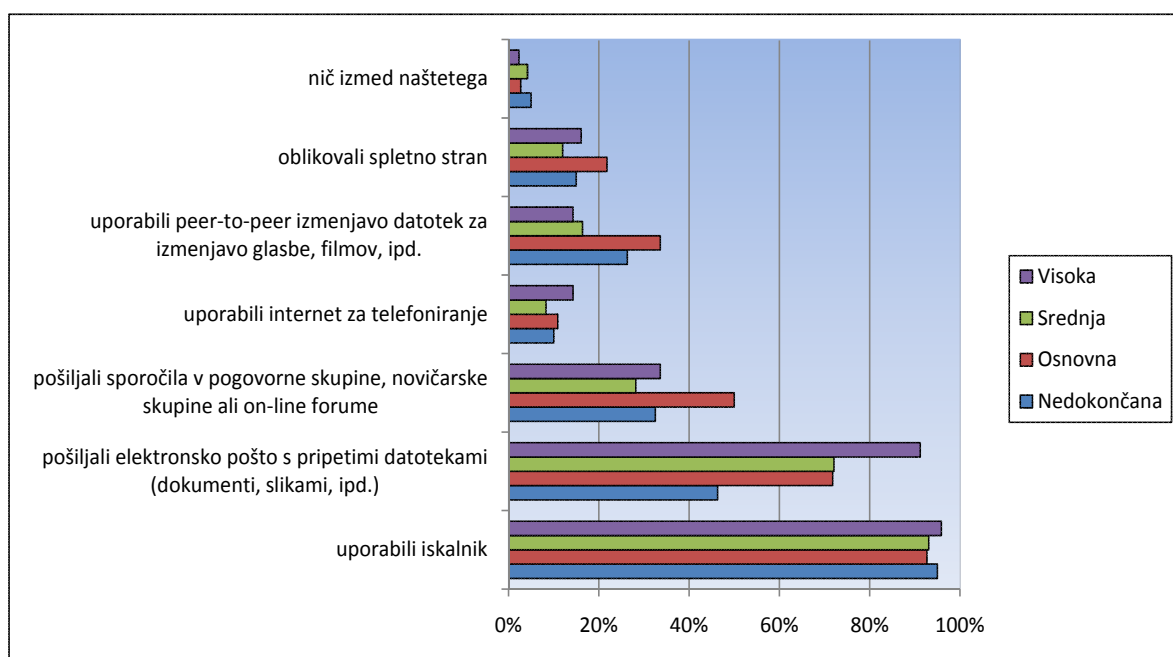

Vir: RIS in SURS (2005).

V Sloveniji je 94 % uporabnikov interneta že uporabilo iskalnik. Sledi pošiljanje elektronske pošte s pripetimi datotekami (74 %), potem pa delež uporabe pade na 33 % s pošiljanjem sporočil v pogovorne skupine, novičarske skupine ali spletne forume.

Primerjala sem e-veščine pri uporabi interneta glede na stopnjo dosežene izobrazbe. Največje razlike opazimo pri pošiljanju elektronske pošte s pripetimi datotekami. Kar 91 % visoko izobraženih je že uporabljajo elektronsko pošto s pripetimi datotekami. Takšno opravilo je opravilo 46 % tistih, ki nimajo dokončane izobrazbe. Pri uporabi »peer-to-peer« izmenjave datotek izstopajo posamezniki, ki imajo dokončano največ osnovno šolo. Teh je 34 %, medtem ko je med visoko izobraženimi takih 14 %. Najmanjše razlike so pri uporabi iskalnika, kjer ne obstaja razlik med različnimi stopnjami izobrazbe.

Slika 6.10: E-veščine pri uporabi interneta glede na doseženo izobrazbo

Vir: RIS in SURS (2005).

Kot je razvidno iz slike 6.11, ni večjih razlik v veščinah, povezanih z uporabo interneta, glede na doseženo formalno izobrazbo. Nižje izobraženi torej iskalnike uporabljajo v enaki meri kot višje izobraženi. Do razkoraka ne prihaja v primeru veščin, ki so potrebne za uporabo interneta, ampak na drugih področjih, kot sta npr. namen uporabe in vsebina.

7 ZAKLJUČEK

Empirični rezultati, ki so predstavljeni v diplomski nalogi, temeljijo na sekundarni analizi podatkov, zbranih v okviru projekta RIS 2005, in nazorno prikazujejo razkorake v dostopu in uporabi interneta glede na stopnjo dosežene izobrazbe. Digitalni razkorak med bolj in manj izobraženimi ter tistimi brez dosežene formalne izobrazbe se povečuje. Razkorak se je *povečal* tudi glede na *dohodek* in *starost*. Opaziti pa je zmanjšanje digitalnega razkoraka pri spolu in tipu krajevne skupnosti.

V Sloveniji ni večjih razlik v vrsti dostopa do interneta glede na stopnjo dosežene izobrazbe, gospodinjstva pa za dostop do interneta uporabljajo predvsem modem oz. klicni dostop, ki mu sledi uporaba DSL-ja. Podatki, ki so bili zbrani leta 2005 in so merili, na kakšen način gospodinjstva dostopajo do interneta, so dokaj zastareli. Hiter razvoj IKT in izgradnja širokopasovnega omrežja sta omogočila tudi cenejši dostop. To pomeni, da se je digitalni razkorak, ki je odvisen od družbenoekonomskih dejavnikov in se nanaša na dostop do interneta, po vsej verjetnosti še dodatno zmanjšal.

Po premostitvi ovir dostopa do interneta se pojavljajo nove, ki se nanašajo na uporabo IKT. Med tistimi, ki uporabljajo internet, je največ takšnih z visoko stopnjo izobrazbe. Posamezniki z dokončano največ osnovno šolo internet uporabljajo najmanj. Podobna slika je tudi pri pogostosti uporabe interneta med tistimi, ki so ga uporabili v zadnjih treh mesecih. Vsak dan ali skoraj vsak dan ga najbolj uporabljajo tisti z visoko izobrazbo, najmanj pa tisti z nedokončano izobrazbo.

Posamezniki internet najpogosteje uporabljajo od doma ne glede na stopnjo dosežene izobrazbe. To pomeni, da sodi uporaba omenjene tehnologije v sfero zasebnosti, intimnega okolja posameznika. Visoko izobraženi internet uporabljajo doma v enaki meri kot v službi, zato lahko sklepamo, da jim dom predstavlja prostor, kjer nadaljujejo delo iz službe. Internet na delovnem mestu najmanj uporabljajo tisti z nedokončano formalno izobrazbo, razlog pa leži verjetno v dejstvu, da so takšni ljudje brez zaposlitve – se še šolajo ali pa opravljajo proizvodno ali podobno delo, kjer je uporaba interneta nepotrebna. V šoli internet uporabljajo predvsem tisti z dokončano osnovno

šolo in nedokončano formalno izobrazbo. To so učenci in dijaki ter študentje, ki še dokončujejo formalno izobraževanje in jim uporaba interneta predstavlja pomoč pri samem izobraževanju.

Na podlagi rezultatov analize lahko sklepamo, da visoko izobraženi internet v največji meri uporabljajo za pošiljanje in prejemanje elektronske pošte, iskanje informacij ter branje ali prenašanje spletnih časopisov in revij, medtem ko tisti brez dokončane formalne izobrazbe internet uporabljajo predvsem za prenašanje slik ali glasbe, igranje iger in izobraževanje. Če primerjamo ti dve skrajnosti, lahko trdimo, da višje izobraženi internet uporabljajo predvsem za iskanje določenih informacij, medtem ko tisti brez dokončane izobrazbe internet uporabljajo predvsem za zabavo. Pri slednjih je na tretjem mestu tudi uporaba interneta za izobraževanje, kar lahko pojasnimo z dejstvom, da to skupino v večini sestavljajo učenci, dijaki, študentje, ki se še izobražujejo. Največje razlike med najvišje izobraženimi in najmanj izobraženimi obstajajo pri uporabi interneta za pridobivanje informacij na spletnih straneh državnih organov – v ta namen ga namreč uporabljajo predvsem višje izobraženi – in pri igranju ali prenašanju podatkov, ki je domena manj izobraženih.

Ob viziji strategije i2010, ki pravi »*the better quality of life for everyone, everyday*«, in sicer s pomočjo IKT, se nam poraja kanček dvoma. Očitno je, da vsa prizadevanja, strategije, politične odločitve za zmanjšanje digitalnega razkoraka niso bila tako uspešna na vseh področjih delovanja. Veliko večji je poudarek na razvoju informacijsko-komunikacijske infrastrukture kot pa na uporabi in vsebini. To je razvidno tudi pri zmanjšanju digitalnega razkoraka glede na tip krajevne skupnosti, kjer se je dostop do interneta pri vaškem prebivalstvu povečal v veliko večji meri kot pri mestnem. Bonfadelli ugotavlja (2002, 81), da samo dostop do interneta še ne pomeni informirane javnosti in ne zagotavlja družbe znanja. Če podrobneje pogledamo, na kakšen način posamezniki dostopajo do interneta in v kakšne namene ga uporabljajo, se nam pojavijo nadaljnji razkoraki. Torej vedenje neuporabnikov ni neracionalno, ampak ga moramo razumeti kot namerno in racionalno, ki temelji na omejenih možnostih izbire posameznikov v družbenem okolju, ki jih obkroža. Raziskovalni izsledki kažejo (Stanley v Dolničar 2007, 22), da so med najpogostejšimi razlogi za neuporabo novih tehnologij napačne predstave, strahovi in predsodki o računalnikih. Reddick (2000) tako neuporabnike razdeli v tri skupine, kjer prva

skupina poudarja nezanimanje za internet predvsem zaradi pomanjkanja informacijske pismenosti, druga ne zaznava večje vrednosti interneta predvsem zaradi vsebin, tretja skupina pa od interneta ne občuti nikakršnih koristi. Strategije reševanja problematike digitalnega razkoraka morajo stremeti k zmanjšanju takšnih omejitev. Z višanjem izobrazbe se povečuje uporaba interneta, zato morajo biti tisti, ki ne dostopajo do interneta zaradi nizke stopnje izobrazbe, vključeni v dodatna izobraževanja in posledično uporabo IKT.

Bonfadelli (2002, 81) omenja tudi probleme, ki so povezani s konkretnim pridobivanjem in proučevanjem podatkov. Meni, da raziskovalci zaradi tradicionalnega pogleda na problem ne vidijo kompleksnosti v procesih difuzije, prisvojitve in integracije interneta kot novega medija. Poudarja problem, ki nastane pri borni interpretaciji podatkov, ki merijo le dostop, ne omenjajo pa podrobneje, kakšne aktivnosti se izvajajo na internetu in v kakšne namene se uporablja. Zbiranje in proučevanje podatkov je do danes napredovalo, saj raziskave poleg dostopa do interneta pogosto merijo tudi veščine, aktivnosti, namen uporabe.

Pri proučevanju hipoteze razkoraka v znanju sem naletela na problem merjenja splošnega znanja, ki ga je zaradi širine in subjektivnosti težko izmeriti. Nov izziv predstavlja vprašanje, kako izmeriti znanje, predvsem splošno, in proučiti, kako to vpliva na dostop in uporaba novih tehnologij.

V svoji diplomski nalogi sem se osredotočila na izobrazbo kot razlikovalni dejavnik v dostopu in uporabi interneta. Stopnjo dosežene izobrazbe sem razdelila v štiri skupine – nedokončano, osnovno, srednjo in visoko. V empiričnem delu so se pokazale značilne razlike pri dostopu do interneta, uporabi, lokaciji dostopa, namenu in vrsti dejavnosti na internetu. Odprto vprašanje za nadaljnje raziskave pa ostaja, kakšne bi bile razlike, če bi predhodno naredila kontrolo po starosti, saj so tisti z nedokončano izobrazbo večinoma mlajši, učenci in šoloobvezni.

8 LITERATURA

- *Benton Foundation*. Dostopno prek: <http://www.benton.org/> (3. maj 2009).
- Bonfadelli, Heinz. 2002. The Internet and Knowledge gaps. The theoretical and empirical investigation. *European Journal of Communication*. 17(1): 65–84.
- Compaine, M. Benjamin. 2001. *The digital divide: Facing a Crisis or Creating a Myth?* London: Cambridge.
- Dijk, van Jan. 2005. *The Deepening divide: Inequality in the information Society*. London: Sage publications.
- Dolničar, Vesna, Katja Vukčević, Luka Kronegger in Vasja Vehovar. 2002. Digitalni razkorak v Sloveniji. V *Družboslovne razprave XVIII*, 83-106. Ljubljana: FDV.
- Dolničar, Vesna in Jana Nadoh. 2004. *Medijske navade med slovenskimi mladostniki*. Ljubljana: Tehnologija in družba.
- Dolničar, Vesna. 2007. *Merjenje dinamike digitalnega razkoraka*. Doktorska disertacija. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Ettema, James in Gerald F. Kline. 1977. Deficits, differences and Ceilings. Contingent Conditions for Understanding the Knowledge gap. *Communication Research* 2(4): 179–202.
- Eurostat. Dostopno prek: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/eurostat/home/> (23. junij 2009).
- Grabe, Maria Elizabeth. 2000. Cognitive access to negatively arousing news. An experimental investigation of the knowledge gap. *Communication research* 27(1): 3–26.
- Gunkel, J. David. 2003. Second thoughts: toward a critique of the digital divide. *New media & society* 5: 499–522.
- Hargittai, Eszter in Amanda Hinnant. 2008. Digital inequality: Differences in Young Adults' Use of the Internet. *Communication Research* 35(5): 602–621.
- James, Jeffrey. 2000. Bridging the digital divide with low-cost information technologies. *Journal of Information Science* 27: 211–217.
- Kwak, Nojin. 1999. Revisiting the knowledge gap hypothesis. Education, Motivation and Media Use. *Communication Research* 26(4): 385–413.

- Liangzhi, Lu. 2006. Understanding information inequality: Making sense of the literature of the information and digital divides. *Journal of Librarianship and Information Science* 38:229-255.
- Lor, Johan Peter in Johannes Jacobus Britz. 2007. Is a knowledge society possible without freedom of access to information? *Journal of information science* 33 (4): 387–397.
- Nie, Norman H. in Lutz Erbring. 2000. *Internet and Society. A preliminary report*. Stanford Institute for the quantitative study of society. Dostopno prek: http://www.eesc.usp.br/nomads/tics_arq_urb/internet_society%20report.pdf (30. maj 2009).
- Norris, Pippa. 2001. *Digital divide. Civic engagement, information poverty and the Internet worldwide*. Cambridge: Cambridge university press.
- OECD. Dostopno prek: http://www.oecd.org/home/0,2987,en_2649_201185_1_1_1_1_1,00.html (25. junij 2009).
- Okinawa Charter on Global Information Society. 2000. Dostopno na: <http://www.g8.utoronto.ca/summit/2000okinawa/gis.htm> (15. maj 2009).
- Projekt RIS in SURS. 2005. *Uporaba IKT v gospodinjstvih in po posameznikih*.
- Reddick, Andrew, Christian Boucher in Manon Groseilliers. 2000. *The Dual Digital Divide. The information highway in Canada*. The Public Interest Advocacy Center.
- RIS. Dostopno prek: <http://www.ris.org/> (23. junij 2009).
- RIS in SURS. 2008. *Uporabniki interneta*. Dostopno prek: http://www.ris.org/2009/05/Indikatorji/Osnovni_indikatorji/Uporabniki_interneta/ (23. junij 2009).
- Sassi, Sinikka. 2005. Cultural Differentiation or social segregation? Four approaches to the digital divide. *New Media & Society* 7(5): 684–700.
- Statistični urad Republike Slovenije. 2008. *Uporaba interneta v gospodinjstvih in pri posameznikih*. Slovenija, 1. četrletje. Dostopno prek: http://www.stat.si/novica_prikazi.aspx?id=1907_ (12. april 2009).
- European Commission. Strategija i2010. Dostopno prek: http://ec.europa.eu/information_society/eeurope/i2010/digital_divide/index_en.htm. (25. junij 2009).

- Svetlik, Ivan in Samo Pavlin. 2004. Izobraževanje in raziskovanje za družbo znanja. *Teorija in praksa* 41(1–2/4): 199–211.
- Trček, Franc. 2003. *Problem informacijske (ne)dostopnosti*. Zbirka Kober 1. Ljubljana: Center za prostorsko sociologijo, Fakulteta za družbene vede.
- UNDP. 1999. *Human Development Report 1999*. New York; UNDP Oxford University Press. Dostopno na: http://hdr.undp.org/en/media/hdr_1999_en.pdf (12. maj 2009).